

VI. évfolyam.

Kolozsvár, 1897. január.

I. füzet.

UNGARIA

MAGYAR-ROMÁN SZEMLE.

SZERKESZTŐ:

MOLDOVÁN GERGELY.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Előfizetés: Egy évre 6 frt.

Egyes szám ára 60 kr.

Megjelen (július, augusztus kivételével) havonként egyszer.

KOLOZSVÁR,

NY. GOMBOS F. KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1897.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

UNGARIA

MAGYAR-ROMÁN SZEMLE.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
REDACTOR SZERKEZTŐ

MOLDOVÁN GERGELY.

ANUL VI. ÉVFOLYAM.

KOLOZSVÁR,
NY. GOMBOS F. KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1897.

106401

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CUPRINSUL UNGARIEI.

—
 Anul VI.
 —

Articlii științifici și literari :

	pagina
Așezarea coloniilor române în Deva de <i>Ales. Szöcs.</i> . . .	1. 49
Pățenii din Asia mijlocie de <i>Dr. Ludovic Szádeczky</i>	11
Dela Zalán până la „A két szomszédvár“ de <i>Zsolt</i> <i>Beöthy</i>	24
Amfibiul, de <i>M. Jókai</i> trad. de <i>I. C. Pop.</i>	30—72
Lumea învățată în numeri, de <i>Dr Farkas Gyalui.</i>	40
Dospro animalele strămoșilor de <i>C. Szily.</i>	44
Ungaria și ospoșia din Paris de <i>Dr. Gregoriu</i> <i>Silași.</i>	46 47
Bibliografie, de <i>Red.</i>	48
Starea culturală a romanilor în Ardeal, de <i>Josif Vass</i>	58
Romanismul în Ilirie, de <i>Dr. L. Réthy</i> , trad. de <i>I.</i> <i>Costa.</i>	67 137
O plimbare prin Borszék, de <i>Dr. V. Hanko</i> , trad. de <i>I. C. Pop.</i>	99 149
Romanji în Dacia, de <i>Josif Vass.</i>	106
Biserica Românească, de <i>Gh. Sârb.</i>	114
✓ Crăciunul refugiaților, de <i>A. C. Bob.</i>	119
Originea și patria străbună a maghiarilor de <i>Hen-</i> <i>rik Marczali</i>	129
Regele Mathia în gura poporului de <i>I. C. Pop.</i>	157
✓ Date populare din Zeicani, de <i>C. Pascu.</i>	166
Dobândirea calității de român în România, de <i>Aureliu Turcu.</i>	169. 228.
Teatrul național Unguresc de <i>Josif Bayer</i>	176
Dreptul maghiar și Tripartitum, de <i>Emeric Hajnik.</i>	184

Un sărut de mare însemnătate, de <i>M. Jókai</i> , trad. de <i>I. C. Pop.</i>	188
✓ Schiță monografică a comunei Bucium, de <i>G. Lupu</i>	193
✓ O nuntă românească de pre Ampoi de <i>Petru Micul.</i>	198
✓ Maurițiu Jókai și Romanul, de <i>Beöthy Zsolt.</i>	209. 241
✓ Obiceiuri de nuntă la sėcui, de <i>I. C. Pop.</i>	218
Josif Abu, de <i>M. Jókai</i> , trad. de <i>I. C. Pop.</i>	236
Árpád, schiță istorică de <i>Dr. Alesandru Márki</i>	247
Nobilimea maghiară, de <i>E. Nagy</i>	254
Material de limbă, de <i>Alesiu Viciu</i>	257. 279. 353
Homorod, de <i>Dr. V. Hanko.</i>	261
✓ Petőfi, de <i>Carol Lyka.</i>	263
O istorie neexplicată, de <i>Alesandru Balázs</i> trad. de <i>I. C. Pop.</i>	266
Despre originea „Comitatului,” de <i>Carol Tagányi</i>	273
Jisbi-Benob, de <i>Alesandru Bródy</i> , trad. de <i>I. C. P.</i>	284
Arborele regelui Mathia, de <i>M. Jókai</i> , trad. de <i>V. Măcelariu</i>	295
Ce a fost familie și ce a devenit? studiu filosofic de <i>Ludovic Felméri</i> , trad. de <i>I. C. Pop.</i>	305
Despre dansurile maghiare, de <i>Juliu Káldy.</i>	321
✓ Folcloristica maghiară, de <i>Dr. Henrik Marczali</i>	327
Șapte-turnuri, de <i>Dr. Adalbert Erődy.</i>	329
Însemnătatea monumentelor de limbă și Codicele Voronețian de <i>Dan.</i>	337
Despre portul maghiar, de <i>Géza Nagy.</i>	339
Legende istorice, de <i>Ludovic Crescens Dedek</i>	355
✓ Colinda, de <i>Alesiu Viciu.</i>	362

Poesii.

✓ Răsunet, de <i>M. Vörösmarty</i> , trad. de <i>I. C. Pop.</i>	38
✓ Ileana cea frumoasă, de <i>M. Vörösmarty</i> , trad. de <i>I. C. Pop.</i>	82
Colinde, culese de <i>D. Guga.</i>	87
Jubirea mea, de <i>Gedeon Mindszenty</i> , trad. de <i>Adalbert Pituc</i>	125

✓	Deacă toamna e aici eară, de <i>A. Petöfi</i> , trad. de	
	<i>A. Pituk</i>	128
	" " Poesii peporale	167. 202
	Gnome din poezii maghiari	240 +
	Tinără măritată	302
	Arză-l focu măritat	303
	În codru cu sihla deasă	304
	Cerere de <i>M. Vitkovits</i>	304
✓	Nu mă duc eu de-aici, după <i>A. Petöfi</i> de <i>R. . . . a.</i>	336
✓	Să scaldă-raza lunii, după <i>A. Petöfi</i> de <i>R-a. . .</i>	352
	În sara de crăciun, de <i>R-a.</i>	361
	Colinde, adunate de <i>Alesiu Viciu</i> . (Blaj)	364
	La anul nou (1898) de <i>R. . . . a.</i>	368.

MAGYAR-ROMÁN SZEMLE TARTALMA.

III. Évfolyam.

	Lap
A Váncsok és a Váncsfalvi Jurák, <i>Dr. Márki Sándor</i> -tól	1 33.
A román nemzeti törekvések története és jelenlegi állapota, <i>Moldován Gergely</i> -től	13
✓ Hunyadmegyei emlékek, <i>Moldován Gergely</i> -től.	24
✓ Az avasi román nép, <i>Marosán Viktor</i> -tól	28
Könyvészet	32
✓ A román község, templom és ház eredete, <i>Moldován Gergely</i> -től	47
✓ Babonák a Szilágyságban, <i>Popescu I.</i> -től.	60
Helynév-magyarázat	64
✓ A román község és templom Alsófehérmegyében <i>Moldován Gergely</i> -től	65
✓ Lakadalmi szokás az Avasban	79
✓ A bikszádi zárda keletkezésének népmondája és történeti multja, <i>Marosán Viktor</i> -tól.	84
✓ Találos mesék, <i>Moldován Tráján</i> -tól	87
✓ Alsófehérvármegye román helynevei, <i>Moldován Gergely</i> -től	89
✓ Román közmondások	103
✓ Verespataki románság <i>A. B.</i> -től	104
✓ Román találos mesék <i>Aron János</i> -tól	108
✓ Levél a szerkesztőhöz, <i>Marosán Viktor</i> -tól	109
✓ A román pap és népe	113
A Leopold császár alatt kezdett unióra való erőltetésről <i>Moldován Gergely</i> -től	124. 152. 174. 199. 238
✓ A szilágymegyei románság, <i>P. Gy.</i> -től	131
✓ A román jellem, természet, <i>Moldován Gergely</i> -től	137

Román család-, keresztnevek Alsófehérvármegyében <i>Moldován Gergely-től</i>	161
Bucsum községének románsága. <i>Gál I.-től</i>	180
Sabäizmus a román nép valláselemeiben <i>Marosán V.-ől</i>	185
Az alsófehérmegyei román nyelv <i>Moldován Gergely-től</i>	189
Talányok, <i>Aron Péter-től</i>	204
A román ház, <i>Lukács L.-től</i>	205
A románok terjeszkedése Szolnok-Doboka vármegyében. <i>Hanusz István-től</i>	209
A csökönyös paraszt, <i>Coşbuc G.-től</i> ford. <i>Dr. Alexics György.</i>	223
A szathmármegyei román nép szókinése, <i>Marosán Viktor-től</i>	233
Holdvilágos éjjelen, <i>Carmen Sylva-tól</i> , ford. <i>Lorenzo</i>	252

Költemények.

Román népdalok, <i>Moldován Gergely-től</i>	112
Mig a leány	160
Az uralkodás kezdetén	184
Merre vagy ? Merre vagy ? <i>Serbántól</i> ford. <i>Gyarmathy Miklós.</i>	207
Nem oly régen, <i>Moldován Gergelytől</i>	208

BCU Cluj / Central University Library Cluj

UNGARIA

Anul VI.

Cluș, 1897. Ianuar.

Nr. 1.

AȘEZAREA COLONIILOR ROMÂNE ÎN DEVA.

S'ar apuca de un lucru greu acela, care în timpul de față ar voi să serie monografia cetății *Deva*. Cu toată că sum convins, că fie-cărui membru al societății noastre i-ar sălta ânima de bucurie la casul când, cu privire la istoria acestei metropole s'culară, i-s'ar oferi date mai secure și mai exhauriente decât celea de până acum, atât în respect cultural și politic, cât și în respect național și interconfesional, ma bucuria s'ar potența, când ar vedea cuprinsă istoria acestui loc însemnat al comitatului nostru într'un op întreg și sistematic. Însă a serie un op istoric sistematic e o absurditate, până-ce datele de lipsă nu sunt coadunate. Trebuie acumulat o mulțime de materie înainte de ce ne-am apucat cu speranța reușitei de edificarea unui edificiu bine plănuit, sau și numai la ridicarea unui fundament.

Istoria cetății Deva nu e scoasă la lumină nici în principalele ei linii, cu atât mai puțin e prelucrată în detal. Puținul ce putem ști până acum despre aceasta cetate, să află așa zicând împrăștiat în mod sporadic ici-colea prin unii și alții istorici mai de valoare ai Ungariei și Ardealului. Datele aflătoare în scrierile acestor istorici însă sunt așa de puține și de necomplete, încât atât rolul Devei în țară, cât și a activității ei ortografică și politică e ascuns din aintea ochilor noștrii prin un buțoliu destul de des; — alte relațiuni ale ei însă, precum: dezvoltarea-i culturală, luptele-i naționali și confesionali, industria-i și comerțul, cu un cuvint istoria-i internă și acum e un câmp ne desăvirșit, pro care nu numai nu să vîd căi bătucite, dar și de poteci călcate de abia dai ici-colea într'un număr foarte mic.

11197-1826

A serie deci monografia cetății Deva în timpul de față e imposibil. Materialul trebuincios la așa ceva încă nu e adunat. Dar ceea ce nu se poate face în present, va putea efortui viitoriul, — și la ceea ce nu poate ajunge un om nici pe lângă un zel și încordare mare, cred că va succeda năsuințelor mai multora, cari vor lucra umăr la umăr.

Istoria Devei să se scrie. Un trecut atât de glorios, un rol atât de însemnat și de ponderos, cași care l'a jucat Deva în decurs de seclii în aceasta țară și în acest comitat, nu poate rămânea ascuns și neaprețiat după valoare. Geniul națiunii magiare, care odinioară a privit falnic depre piscul cetății Deva la locuitorii cu inimă și moravuri curate ce locuiau în oraș și în ținutul acela; spiritul Huniadeștilor, Bethleneștilor și Rakoczieștilor, care purcezend depre aceste piscuri au îndemnat la libertate și iubire de patrie pro toți fii acestui comitat; și ângerul păzitor al bisericei protestante magiare, care a înălțat aici un mur puternic cu privire la libertatea credinții și conștiinții, și care a fost aici tot-dea-una păzitorul neînfrânt al dezvoltării culturei și limbei naționale: vor da impuls și atârora oameni, cari vor înregistra această pagină glorioasă în istoria patriei noastre muntoasă ca un exemplu pentru generațiunile de acum și din vittor.

Lucrul de întâi și de capetenie însă e coadunarea materialului, din care să se poată construi frumosul edificiu a mărimii vechii și a gloriei trecutului. Apoi coadunarea materialului nu încumbe datorinței unui singur om și nici datorinței edificătorului. Aici e lipsă de zileri simpli, de lucrători modesti, cari să presteze ajutoriu arhitectului. Cu alte cuvinte: trebuie să se angajeze mai mulți la lucru cari apoi cu diligența albinei să scoată la iveală de prin pulsurile archivelor documentele acoperite de prav referitoare la istoria Devei, ca apoi cu ajutoriul acestora o mână dibace să poată construi monografia acestei cetăți, care va revârsa apoi lumină nu asupra unui punct obscur din istoria comitatului și a patriei noastre.

În rîndul acestor lucrători modesti m'am înșirat și eu înainte de asta cu un an, când în coloanele foaiei „Hunyad“ m'am încercat a face cunoscute unele dintre lucrurile vechi

ale ecleșiei reformate, anume turnul, biserica, clopotele și epitafiile aflătoare aici, intru cât aceasta s'a putut din partea unui noviciu în ale arheologiei. Pot să zic, că a fost un lucru cam greu, nu numai pentru aceea, pentru-că „omne initium est durum“, ci și pentru aceea pentru-că m'am încercat a brăzdui un atare teren, care până aci a fost cu totul ne lucrat, ear înaintea mea absolut necunoscut. Voi fi greșit de seour nu odată. — Dar toemai pentru aceea ne-am constituit în societate, că conducătorii noștri chemați să ne coreagă și îndrumeze, atunci când greșim și să ne sfătuească și ajute atunci, când cunoștințele noastre defectuoase și știința-no particulară pretinde conducerea și sprijinul celor versați.

De așa ceva vă rog, domnilor, și acum, când voiese a desfășura înaintea D. Voastre, ca înaintea membrilor societății pentru istoria și arheologia comitatului Huniadoarei, unele rezultate ale muacii mele, la cari am ajuns în urma cercetărilor făcute earăs ca începător pre terenul istoriei încă aproape necunoscut înaintea mea. Și cred că nu voi fi îndiscret, dacă voi aminti, că spre corectarea istoriei Devei, reșpective spre prelucrarea documentelor de mare valoare aflătoare în arhivul ecleșiei mele, mi-au dat impuls renumiții noștri istorici: Alesandru Szilágyi și Carol Szabó. Dar totodată trebuie să recunosc, că aceasta lucrare ce voi avea onoarea a o ceti acum, nu are pretențiunea de a fi un op sistematic și întreg, ci e numai un fragment, dar care pentru scrierea istoriei cetății Deva conține date foarte însemnate atât din punct de vedere al naționalităților cât și din cel al interconfesionalității.

Valorosul vicepresedinte al societății noastre în o disertațiune cetită în anul espirat a dovedit cu un număr mare de documente fiidedemne, că aceea presumptiune a conectătenilor noștri români, conform căreia tot teritoriul comitatului Huniadoarei e un atare teritoriu român. unde cu vre o câțiva seclii înainte de aceasta nici poveste n'a fost de maghiari, aparține dominiului basmelor.

A dovedit prin documente vechi, datate de pre timpul casei Arpadiane, că în comitatul nostru au fost 7 castre în jurul cărora au locuit o mulțime de maghiari, cari după toată

probabilitatea s'au așezat aici încă cu ocaziunea ocupării Ungariei. Nu mă simt chemat și nici nu s'au țin de obiectul meu să ating și aceasta chestiune, și chiar numai pentru aceasta o am relevat, ca să trag unele consecințe cu privire la obiectul meu; și ca cu privire la întărirea acestui adevăr dovedit de stimatul nostru vicepreședinte să servesc și eu cu câteva date, cel puțin în cât privește cetatea Deva.

Documentele originale aflătoare în arhivul eclesiei mele, pre cari îndată le voi și cita, dovedesc mai pre sus de orice îndocală, că în Deva nu maghiarii, ci românii sunt așa numiții venitori. Înainte de asta cu 260—270 ani în Deva n'a locuit nici un suflet român, ci în deceniul al 2-lea, ori al 3-lea al secolului XVII, pre timpul principelui Gavril Bethlen s'au așezat 4—5 familii, cari apoi din an în an așa s'au înmulțit prin alții cari s'au mutat aici, întru cât circa pre la 1640—50 și'au cerut și au și dobândit concesiune de a-și edifica biserică. Cumcă înainte de Gavril Bethlen prin secolul 16 și mai îndărăpt, până la ocuparea Ungariei locuitorii cetății Deva ar fi fost și numai în parte români, nu să poate dovedi nici prin un document. Nici o urmă, nici un monument, nici un document istoric n'a ramas, din care apoi s'ar putea deduce, că în Deva ar fi locuit români în timpul indicat, — din contra: toate dovedesc aceea, că locuitorii băștinași ai acestei cetăți au fost maghiarii, cari le-au oferit bucuros loc românilor, cari au voit să se așeze acolo.

Nu odată am auzit și aceea aserțiune greșită, că spre așezarea românilor aici le-ar fi dat concesiune preotul reformat. Aceasta ar fi cu greu a o dovedi prin documente. E cu mult mai probabil, și cred că acesta e și adevărul, cumcă așezarea lor o a conces fiscul regal, respective el a așezat pre români pre atari teritorii fișcale, de pre cari maghiarii s'au mutat ori au perit. Preotul reformat numai într'altă s'a amestecat în aceasta afacere, întru cât a fost interesat prin aceasta. Anume, locuitorii Devei la capetul secolului 16 și începutul secolului 17, au fost curat maghiarii și eșecționând câteva familii catholice până într'unul au fost reformați, cari toți au contribuit cu ceva la salariul preotului. Fruntașii cu avere și nobilii bisericești au prestat bani și fructe (în na-

tură), clasele mai de rând și-au solvit datoria prin muncă, prestând două zile de lucru preotului, cari însă au putut fi rescumpărate cu bani. Astfel mutarea sau perirea maghiarilor și prin urmare colonizare românilor ar fi jignit simțitor venitele preotului reformat, dacă venitele sesiunilor fiscale poșezute de maghiari nu s'ar fi ascurat în nouele împrejurări. Acestea la rugarea preotului, sau și ascurat prin o ordinațiune princiară în care se dispune, că tot românul așezat în Deva, care poșede o sesiune e dator „să presteze 2 zile de coasă, ori se solvească 50 denari preotului maghiar.“ Antecesorul meu de piă memoriă n'a fost deci nici începătoriu nici conlucătoriu cu privire la colonizare ci numai s'a liniștit în noua-i soarte creată de fișcul regese și s'a nisuit a ascura venitele parochiali periclitare prin colonizare.

Dar cu privire la aceea, deși nu singur, dar totuși el a fost factorul principal, că adeca românii colonizați și după aceea creșcuți la un număr considerabil, prin nouă așezări, circa prin 1640-50 și au potut dobândi loc de biserică, prin ce „românii de ritul grecesc“ — după cum sunt numiți într'un document de mai târziu, — s'au potut conglomera într'o societate organică, adeca au potut forma parochiă, care le-a ascurat nu numai apărarea credinții și limbii lor, ci le-a dat teren liber între marginile legii și aspirațiunilor lor naționale. E caracteristic pentru timpurile și împrejurările de atunci, că dsa reverendus ac clarissimus Ioan Sôti, care a fost parochul Deveii și seniorul tractului Huniadoarei-Zarand, sub ce condițiuni le-a dat compatrioților români loc de biserică. O parte din cimiteriul reformatilor adecă, — unde și azi se vede un turn destul de bine conservat al bisericeii neuniților — sub atari condițiuni o a lăsat neuniților cu scop de a-și edifica biserică, că acestia pro I-mo, se lucreze bisericeii și parochiei (adecă bisericeii și parochiei reformate) în mod egal cu reformații; II-do, că predicatorului, învățătorului clopotariului și cesornicariul tocmai așa se solvească ca ai noștri; III-o, să nu ducă cruce nici la morți nici aiurea; VI-to, să nu țină toacă; V to înainte de-a trage clopotele la noi ei să nu le tragă; VI-to, că să se țină întru toate cu cefatea (ce tățenii).“

Dobândind deci românii sub atari condițiuni loc, de biserică și-au și zidit numai decât biserica, care însă la puțin timp, circa prin 1650 a ars. Arderea bisericei a servit de motiv nou pentru înoirea contractului, în care însă nu s'a făcut nici o modificare cu privire la condițiunile amintite.

Cu toate acestea compatrioții noștrii români să vede că nu pentru aceea au contractat cu preotul maghiar, ca să observe cu fidelitate punctele enumerate, căci din an în an să înoiește acusele, cumcă nu 'și îndeplinesc dătorințele, așa încât spre îndeplinirea lor au trebuit să fie construit prin asprul mandat al principelui. Mihail Apafi trimete din castrul dela Cucerdea cu datul 19 Septembrie 1662 următorul mandat subscris de el însuși și provăzut cu sigilu-i propriu, lui Ioan Udvarhelyi căpitanului cetățuei din Alba-Julia și oficiantilor dominiului fișcal din Deva și tuturor acelora carora să cuvine să știe acum și pre viitor: „Michael Apafi Dei Gratia Princeps Transilvaniae etc. Predicătorul nostru din Deva reverendul David Szentgyörgyi ne-a făcut cunoscut cu umilință, cumcă locuitorii români din Deva dela început au fost prestat la timpul seu anuatim câte două zile de coasă predicatorului maghiar, sau au plătit în locul acelora 50 denari capitatim, pre cari însă în timpurile trecute pline de resbel nu le-au cerut, ear acum la dorința predicatoriului s'ar codi a le presta. Mai departe cumcă preoții români ar silii să-și facă cruce și unele femei nobile. La moartea copiilor fac pomene, să folosesc de unele boșcoane și usurpează și alte lucruri contrare creștinismului. Stând astfel lucrul fidelității noastre cu grațiositate vă demândăm foarte serios: că să silii în tot modul iobagii noștri români din Deva precum și pre alți români de acolo, că să presteze sau celea două zile de coasă, sau în locul acelora să plătească capitatim 50—40 denari amesurat datinei de mai înainte. Iar preoților lor să nu le concedeti a face nici un feliu de ceremonii împreunate cu vrăjituri, precum cruci, pomene și alte rituri de acestea, cari să contrazic cu cuvintul lui Dzeu, deoarece Belial nu poate locui într'un loc cu Christos.“

Dar nici aceasta dispozițiune n'a sanăt năcazul. La 19 Iuliu a anului 1679 principele trimite o noauă dispozițiune

din Alba-Julia, la comitele și vicecomitele Huniadoarei și altor oficianți precum și tuturor claselor locuitorilor Devei, unde între altele astfelu serie: Din umilita referadă a Reverendului Domn Michail Tophaeus, a Episcopului reformat din Ardeal și a predicatorului curții am înțeles: despre prescurtările în cari se află Parochia, servitorii parochiei, adeca predicatorii, învățătorii, ciasornicariul și clopotăriul cetății noastre Deva: că locuitorii de odinioară ai acelei cetăți a noastre fură toți maghiari, de la cari amintiți servitori ai bisericii primea plata lor, precând românii de acum și alți succesori ai altor religii o au reținut aceea vel în toto vel în parte magna, luând puțin în samă sau desconsiderând cu totul mandatul referitoriu la acest lucru emanat dela adiectul nostru „Tekintetes Nemzetes Naláczy István“ . . . Ma următorii sectei române și popistașă se subtrag cu totul dela solvirea atât a quarței cât și a florenului și a chibilului de grâu. Pentru ce toate acestea sunt evidente sacrilegii, cari să contrazie cu legile Dzecești . . . etc. prea grațios și cu toată serioșitatea demândăm: „că locuitorii români din Deva așezați în locul locuitorilor vechi maghiari, precum și cei de altă confesiune nimic se nu subtragă din plata servitorilor bisericii, ei aceea se o presteze în toto amēsñrat ordinațiunei.“ Ținându-se fiecare de acest mandat al nostru: „dealmintrea se fie siguri toți aceia cari se vor opune, că-i vom duce în cetățuie, unde li vom ținea până usque ad plenam satisfactionem.“

Dar nici aceasta dispozițiune n'a avut efectul dorit. Marea parte a celor de religiunea română n'au voit să știe nimic despre plata popii ungurese, a învățătorului, a ciasornicului și a clopotariului, care a fost stipulată contractual, ei așa se vede că și însăși basa a fost trasă la îndocală, fiind că contractul s'a fost perdut în decursul timpurilor resbeloase de mai înainte. Așa s'a întâmplat apoi că amintitul principe în 16 Octobree a anului 1680 a esmis o comisiune la Deva, care se purifice chestiunea relațiunii românilor referitoare la preotul maghiar, respective referitoare la îndătorirea solvirei. Membrii comisiunei au fost Egregius nobilis Szegedi János, Pelsőczy Barabás și Farkas Mihály — scriitorii jurați ai cancelariei mai mare a Măriei Sale Domnului și cei cancelariei

mai mici au lui Nagy Gergely ca notari denumiţi ad hoc, mai departe vicecomitele, judele şi vicejudele, juraţii, asesorii şi notarii comitatului Huniadoarei şi Zarandului, în urmă Apácay Csery Tamás, Ecsedi Pál, Csáki István, Nyárádi Márton, Komlósi János şi Dévai Váradi Péter. Comissiuca se adună şi-şi începe sesiunile în 2 Novembre 1680 în Deva la casa din piaţă a vicepreşedintelui comitatului Huniadoarei cu numele Tarnádi István — şi despre activitatea-i împlinită în decurs de mai multe zile, făcură principelui un raport estins despre fasionarea a lor 45 mărturii jurate, pre cari le-au ascultat, pre care am onoare al reproduce şi eu în original. Acest răport conţine date foarte însemnate şi ponderoase referitoare la colonizarea românilor şi la edificarea bisericeii lor şi e de însemnat că eu privire la lucrul principal toate 45 mărturiile fasionază într-o glăsuire. Intrebările adresate mărturiilor în următoarele 's reproduce din cuvînt în cuvînt:

„1. Ştii tu de secur, că în timpurile de mai înainte memorie a Măriei Sale principelui Gavril Bethlen şi George Rákóczi, în Deva din comitatul Hunedoarei, în sesiunea oraşului numită utezaszeri locuind esclusiv numai maghiari, acestia au plătit preotului, învăţatoriului, clopotariului, în locul cărora acum locuiesc români, cari pre acelea timpuri s'au îndătinat a plăti preotului, învăţatoriului, clopotarului şi ciasornicului, ca şi românii ce locuiesc între saşi pre Fundus Regius?

2. Ştii tu bine, că când, cine şi sub ce fel de condiţiuni le-a dat românilor concesiune de a-şi edifica biserică? şi că violat'au condiţiunile? şi dacă le-au violat într-o cât le-au violat? de când au început a nu-i plăti învăţatoriului şi clopotariului?

3. Ştii tu secur, că atunci când i-au primit şi îi primese şi azi între cei din noul oraş (de Ujváros s'a chemat pre atunci strada de azi numită a secuilor şi partea inferioară a străzii numită a apei), că între altele îi joară că într-o toate se consimtă eu cetatea? Cum omnibus Circumstantiis?

4. Ştii tu de secur, că domnul nostru (principelo Apafi) într-o Comisiune a lui a fost demădat, că învăţatoriului să-i plătească 25 denari şi că să plătească şi clopotariului?”

Dintre fasionările mărturiilor, ca celea mai ponderoase și mai eshauriante o voi ceti a acelu dintăiu și a al doilea.

I. Testis Nobilis Michael Uzoni Annorum circiter 44, juratus examenatus que fatet: Ad I-um. Știu cu toată securitatea, că fiind tata aici predicător și tot odată și protopop, atunci în întreagă cetatea n'au fost mai mulți de cinci sau șese români, și și aceia toemai așa au plătit preotului, învățătorului, clopotariului și ciasornieului și maghiarii. Știm că în unele locuri ale scaunelor săsești, anume în scaunul Orăștiei în Turdaș și Romos preotul maghiar și săsese precum l'au plătit odinioară locuitorii maghiari și sași aflători acolo, toemai așa au plătit și ei în Apoldul mic și Cseperes din scaunul Miercurii. *Ad secundum.* Știu și aceea că mult înainte de asta românii n'au avut biserică. Și aceea știu că românimea începând de la timpurile primejdioase au detras plata învățătorului și a clopotariului. Și de aceea 'mi aduc foarte bine aminte, că un anumit maghiar cu numele Francise Fóris a fost omorît pre un român numit Lup Gurban, pentru care faptă omoritoriul a fost luat un clopot pre care românii de atunci l'au fost ridicat la locuitoriul român de aici numit Nicolau Ohabeanu, ceea ce părintele meu le a interzis să iese clopotul jos. Și aceea știu că românilor spre edificarea bisericii le-a dat concesiune predicătoriul Sóti János, dar sub ce condițiuni nu știu.

II. Testis Nobilis Georgius Baresai, Annorum 67, juratus examinatus que fatet. *Ad primum.* Știu secur că în strada din chestiune în locurile, unde locuiesc acum români, au locuit tot maghiari, cari au plătit preotului maghiar, învățătorului, clopotariului, pentru că ședeau pre acele locuri, pentru cari după dreptate și azi ar trebui să plătească, pre atunci în întreg orașul n'au fost mai mulți de patru cinci români, și și aceia pre timpul lui Gavril Bethlen au venit să locuiască aici plătind din preună cu maghiarii preotului, învățătorului și clopotariului precum o fac aceasta și acum mulți dintre locuitori români de pre fundul regese și din scaunele săsești mai de aproape în scaunul Orăștiei în comunele Romos și Turdaș plătesc preotului maghiar toemai așa precum plăteau înainte de aceasta locuitorii magiari și sași de acolo. *Ad se-*

cundum Știu și aceea că românii ca să-și edifice biserica le-a dat cenceșiune predicatorul Ioan Sôti sub așa condițiune că și ei să plătească preotului magiar, învățatoriului și clopotariului întocmai ca magiarii; dar acum românii nu pres-tează din acelea locuri nici grâu, nici vin, nici lemne. Și aceea știu că românii tocmai așa au prestat lucrul cu oca-siunea edificării casei parohiale și a școlii ca și magiarii, și numai dela reșmeriți-inceace au început a nu plăti învăța-toriului și clopotariului. Cu ocașiunea resbelor arzând bi-serica românilor, Dsa Komáromi (preotul ref. de atunci) încă numai așa le-a conces să și-o reedifice, dacă se vor obliga, că vor merge să lucră cu ocașiunea zidirii casei parohiale și a școalei maghiare și dacă vor plăti ca mai înainte celea stipulate. Și aceea o știu de secur, că când un anumit Fran-cise Fôris a omorit pre un anumit Lup Gurban, afinii ace-s-tuia numai sub aceea condițiune l'au iertat pre ucigătoriu, dacă acesta va lua un clopot pre sama românilor, care l'a fost și luat din partea lui Fôris și au fost și ridicat la casa lui Nicolau Ohabeanu, dar auzind despre acest lucru D-l Uzoni Boldizsár predicatorul de atunci al cetății Deva și tot-odată și protopop, nu le a conces să-l tragă, ci le-a demân-dat să-l iec jos.

Preotul român a fost început a umbla la casa lui Nico-lau Ohabeanu, dar dl Uzoni Boldizsár i-a trimis^b vorbă să nu umble mai departe acolo, că din contra il va scoate din cetate. Apoi un restimp oarecareva nici n'a mai mers acolo."

(Finea va urma).

Aleandru Szöts.

PĂȚENII DIN ASIA MIJLOCIE.

— Calea expediției contelui Zichy dela Caspi până la Bokhara. —

Dacă mi reamintesc calea de 25—30 mii chilometrii carea am parcurs-o în anul trecut, mai cu plăcere 'mi aduc aminte de pustele și marea de năsip din Asia de mijloc și de popoarele care locuiesc acolo.

Par' că și acum văd cum răsare soarele din mijlocul undelor verzii ale mării *Caspice* și-'și aruncă razele asupra Europei; par' că și acum văd pustietățile și oceanul de năsip în estensiune de sute și sute de chilometrii, *turcomanii* cari fu geau prin oază pre caii aprigi, pre acești luptași în multe foarte asemenea cu străbunii maghiari; apoi marea fluvială *Amu-Darja* și dincolo de asta, nobila *Bokhara* — „adevărata sprijoană a islamului“ și orașul miraculos *Szannarkand* capitalul Asiei mijlocie, reședința de oarecând a chanului tătar a lui Timur schiopul.

Par că văz cum *emirul din Bokhara* primește în zori de zi la audiență pre oaspeții „*madsar-i*“ în tuscumul-ul seu sătesc; palatul seu ornat cu cap-d-operele arhitecturii și picturii orientale numit *Sirbedeu* adevă *Trupul alb ca laptele*; văd *ôzbeții* cum merg părechește pre măgarii mititoi, spre capitală; mergerea modestă a femeilor cu vâl negru de păr de cal; par că aud sușăitul veșmintelor lor de mătasă și simt fericirea ce lăcuiește în sufletul lor simplu scutit de prea marea civilizație.

Mă voi încerca a refermea aceste chipuri necunoscute și neobiceuite înaintea Europeanilor deși știu că peana mea e foarte slabă pentru descrierea acestora.

La 10 Iunie (2 oare p. m.) intrarăm pe naia „Arhiducele Alexij“ în valurile la început, linc ale mărei Caspice și preste câteva minute corabia noastră strătăia aprig valurile cătră „orașul negru.“ Iei-colea observai prin mare riuri gălbie de petroleu care se estind din fabric afund în mare.

Preste o jumătate de oară orașul Baku de unde pornirăm, ne peri din vedere și preste o oară și jumătate nu mai vedem decât ceriul vînat, marea verzie și soarele ferbinte.

Privind pre naie ne delectam în o colecțiune rară etnografică unde puteam vedea: ruși, perși, cerchezi, georgieni, mingrelieni, lezg-avari, armeni, turcomeni, cumici, tătari, kirgizi, sokharei, inzi și câțiva europeni din Apus. Corabia e plină de călători. Espediția noastră înca se înmulți cu un pictor din München care pornise în Persia, dar în Tiflis se asocia espedițiunei noastre și care ilustra în mod repede și prea frumos calea noastră. Se numea *Carol Wuttke*.

Findeca marea începea a da unde maimari, femeile înca eșeau pre bord. Mulți morboși se află pre corabie, toți cu morb de mare. *Uj / Central University Library Cluj*

A doaua zi (1895 11 Iun.) soarele resări din mare scaldându-și pîrul de aur în valurile verzi întunecate. Cătră amezai se ivesc marile de nasip gălbii, cari se află pre țermul ostie al mărei Caspice. Niște dealuri fără earbă, fără arbori, fără tufe. In un sin de mare mic se află portul: orașul *Uzum-Ada*.

Debarcarea e împreunată cu multe greutateți, căci marea fiind mică, aici naia nu se poate apropia de țerm, ceea ce din butoaiele ce ici-colea plutesc pre apă se poate vedea, ci marfa o depune pre o corabie mai mică trimisă spre acel scop și apoi numai începe a-și căuta drumul ce i-l indică rudele; dar nici așa nu ajunge la rezultatul dorit, căci ajungînd cu fundul de un dîmb se oprește. Căpitanul comandă la moment contravapor și corabia cu un vâjăet mare se nêzuieste a da îndărăpt ca să și capete altă cale. Molul tulbură apa și dândui o culoare galbină, face o putoare abia suferibilă Acum și i-a altă direcțiune, unde sperează a afla apă mai afundă, dar corabia cu marfa aici se impedează așa, că *Alexij* e silit a o lăsa acolo și a-și continua calea ear după aceea vine altă.

corabia delatorm, ca să o scoată din năcas. Noi trecem norocoși și după o navigare de 28 oare sosim în pace la portul de Uzum-Ada la 6 oare seara în 11 Iunie, unde deja ne așteaptă trenul liniei ferate rusești transcaspiice.

Stațiunea acestuia e abia în depărtare de o sută de pași de stațiunea năilor și cu toate acestea am avut a îndura multe năcasuri până am putut ajunge acolo.

Piciorul se enfunda în năsip până'n genunche, soarele ne frigea după cap fără cruțare car vântul ne arunca în ochi pulvere fină. În mijlocul acestei mare de năsip conduce o cale îngustă de asphalt pre carea mergeam în formă de „marș de găște” toți căți se nesueau a ajunge la tren, alătura cu *hamalii* cu *baslik*-ul pre cap (eamja din postav de pēr de cămilă ce'l folosese contra împunsătura de soare).

Contra arșitei ne-am fost cumpărat și noi încă în Baku pălării indiene (case). legându-le afară de aceea jur-împrejur cu un vël fin lung de mătasă, a căru capete ne apărau pre după cap de arșita soarelui. Ne veni în minte „pălăria cu *panllică*” din patrie, a cărei străbună așa se vede aceea menire a avut'o cași capetele vëlului nostru cari atărnau ca apărătoare în jos; dar cari sub altă elimă, din lucru de follos s'a făcut lucru de lux.

Uzum-Ada (insula lungă), oare când a fost un teritoriu nelocuit și pustiu, se împopulă însă îndată ce fu ales de ruși drept punct de plecare a țermului transcaspic. Dar pentru aceea nu e prea mare nici acum; are o singură stradă în mijlocul mării de năsip cu câteva case de lemn sau nuiele. Părțile constitutive ale caselor de lemn le adue pre nai din ținuturile riului Volga și aici le așează numai la olaltă. De aici pornește *linia ferată rusască transcaspică*, care duce în lungime de 2433 km. prin pusele Karakun și tokke-turkoman în Bokhara și prin aceasta în Turkestan până la Szamarkand de unde abia mai sunt 450 km. până la marginile Indiei. Nu pusele cele mari de năsip, ci apropierea Indiei și Chinci au adus pre ruși acolo, de a-și edifica acest tren cu atâtea cheltueli și nu e departe timpul când vom putea călători pre tren până la Calcutta și când aceasta va fi cea mai oablă cale între Europa și Asia.

După ce rușii au învins vițele tekke-turkomane la 1881 până la 1884 începu generalul Annenkov a edifica acest tren cu ajutorul despărțimentului edificator de trenuri al armatei rusești. Materialul trebuincios l'au adus din Petersburg, Moseva Rusia sudică, pe tren și mare. De acolo au trebuit să transporte și apa de beut, peatra și pământul spre legarea și prelucrarea năsipului lunecuș. Edificatorii locuiau în colibi subterene și în vagoanele trenului. Referințele climatice și teritoriale au pus pedeci uriașe edificării. În cei dintâi 150 km. e numai pustă de năsip, apoi vin oază în cari au trebuit să aplice 4000 poduri și totuși în 2 ani au fost gata cu el, lucrând 20—24000 oameni (cam 20000 indigeni sub conducerea militarilor ruși) și a costat aproape 43.520,000 ruble, așa că acest tren cel mai interesant din lumea întreagă, e totodată și cel mai eftin.

Să ne urcăm însă pre tren.

A afla loc nu e ușor, căci is mai mulți călători decât locuri. Noi am căpătat totuși cupeu deosebit în care ne-am așezat toți șapte. Clasa primă aici nu este, vagoanele sunt strâmte, dar șinele 's mai înguste ca celea din Rusia europeană. În wagon e scaun de lemn cu matraș roșiu, spatele 's de lemn și preste noapte se pot aplica în formă de pat; găurile cei servese ca frumuseță 's cuiburile stelnițelor. În găurile mititele locuiesc cele mai tinere, în cele mai mari locuiesc cele mai bătrâne dintre ele, cari sub vëlul nopții fac espediții de răpire contra călătorilor năcăjiți de calea lungă, cari neputând dormi de căldura cea mare au timp a medita asupra părții poetice a călătoriei din Asia mică ștergându-și sudorile și luptându-se cu stelnițele.

Trenul ducea la început pre lângă mare printre mii și mii de dëmburi de năsip, pre cari numai ici-colea vedeai câte un saxaul răsădit artificialmente ici și coale. Pre aceste dëmburi *vântul lin* ce sufla, forma brazde curioase și vine de o formă foarte șoadă; *vântul*, mătura în vale dëmburile de năsip și formează el altele; *vântul învêrtitor*, ridică în sus pulverea o învêrte, o alungă p'aici încolo par că vrea să se joace cu ea. La început noi credeam că în depărtare se rădică din cutare loc ceva fum mare. Când este însă *visor*, atunci atmos-

fera întregă e. plină de pulvere fină care întunecă soarele, străbate prin ferestile închise ale cupeelor și umple ochii gura și nasul călătorilor de năsip.

Acesta e acel orcan ostie numit *Tebdad* de care să tem atât de puternic caravanele Cămilele presimțese din bună vreme aceasta și dând tonuri de spaimă se lasă în genunchi și se nesuesc a-și ascunde capul. Călătorii folosind cămilele drept părete de apărare se ascund după ele ca să scape de nădușire sau îngropare în năsip.

Acesta e chipul pustelor de năsip ce le strătaie tronul transeaspice edificat cu o putere așa zicând extraordinară. Cea mai mare parte conduce prin puste de năsip nelocuite pre unde nu vezi o plântă, nu vezi un animal. În o zi întregă am văzut numai un om și două capre cari rodeau la rami de saxaul. Acestea formau viața animalică.

Mult am privit aceasta lume unisonă, neplăcută și în noaptea frumoasă la lună plină, ba am făcut și vițuri, cum d. e. : „firea-i tu un proprietar în pustă“ sau : „aflaț'ai aici ereditatea strămoșilor tei, face-ai tu aici o *prima ocupatio*“ etc.

Primo loco am fost în curat cu aceea că străbuni maghiarilor nu au putut umbla pre aceste puste; în aceste părți emigrarea popoarelor a fost imposibilă, deși e probabil că înainte cu mii de ani, aci a fost ceva vegetatic, doar riul Oxus, care strătăind China se varsă în lacul Aral, oarecând prin aceste părți și-a vărsat undele în lacul Caspic; ba spre Nord și acum se ved urmele alviei sale vechi.

Urindu-ne a privi meru pusta goală, năsipul galbên și stilpii de telegraf; am trecut în sala de mâncare la cină și făcurăm cunoștință cu ceilalți călători în majoritate funcționari și militari ruși. În toate părțile vedeai uniforme, cabat ușor de mătasa albă poreclit *Ci-ciun-cian* și chipiu alb rusesc. Cunoșcuți în mare parte încă de pre bordul corabiei și știind că suntem membrii esposițiunei „wengerschi“ ne au primit cu foarte mare complexanță. Cei mai mulți vorbeau nemțeste sau franțuzește și așa ne puteam ușor înțelege încunjurând politica, ea nu cumva să prindă rădăcini părerea că seopul călătoriei ar fi politic, căci aici în marginile Afganistanului, politica rusască e cu mult mai suspițio-

nabilă și jalusă, deoarece aici stau față cu anglezii, stăpânii Indiei.

Intre cunoscuții noi ne-a plăcut mai bine un inginer tiner care fu trimis de țar spre a visita podul de tren stricat la Amu-Darja și spre a planisa rēdicarea altui pod nou. Încă pre naie ne-am cunoscut durmind eu și pretinul meu Vossinszky cu el în aceeaș cajută. Nu mult ținú însă cunoștința căci auzirăm apoi că pretinul nostru la o stație sārind de pre tren și-a rupt fluierul piciorului, așa că trebui să rămână acolo cu un wagon în o oază și să aștepte trenul care reintōrcea în ziua următoare, ca să poată merge în patria sa.

Noi încă am avut o noapte teribilă. O căldură nesuferibilă așa că înzēdar am deschis toate ferestile, nu au ajutat nimic. Culcușul era umēd de sudori, de pre față ne curgeau șiroi sudorile și când obosala totuși ne-ar fi silit a admormi, eșeau stelnițele din ascunzētori și trebuea să ne luptăm cu ele. Așa am petrecut noi prima noapte în pustia transeaspicā „Kara-Kum.“

A doaua zi (12 Iunie) ni sē prezentă altă panoramă. În locul dealurilor de nāsip gāsirăm șesuri cari după Petőfi „poți vedea în depărtare de o sută de mile, dar totuși nu vezi nimic.“ Primăvara poate că a fost carbă pre acet șes, dar arșița soarelui în Maju o arde și acum numai ici-coale vedeai câte un cotor uscat la care rodea câte o cămilă, cu gātul năpârliț. Totul avea cam acel chip ce ni-l presintă riturile noastre după un povoiu mare.

Pictorul ne trezi din dormitarea în care căzuserăm. zicându-ne sē admirăm interesantul rāsariț de soare. El și aceasta a pictat'o. — La dreapta sē vedeau dealurile hotarișe ale Persiei, în cari nu multă plăcere affi fiind că 's toate pustii și goale, ne aflând pre ele nicăiri carbă sau pădure.

Șesul însă începe a fi mai plăcut; ici-coale vezi câte o oază fructiferă în care gāsım vegetație și viață. Mai întâi ni sē ivese câteva camile cari rod la cotoarē de pre câmp și privesc cu o liniște deamnă de un filosof la trenul ce trece pre din aintea lor. Mai târziu sē ivesc turme de oi cu lâna lor creață frumoasă cunoscută la noi sub numele de „persiană, bokharană, astrachană etc. Căii tekke-turkomani, împărecheți

cu arabi, cari 's cei mai buni in lume așa că zilnic fac câte 15—20 mile fără a mânca sau bea ceva. In cai stă averea și mândria capului de familie tekke-turkoman. Î-i și grigese cu mare băgare de samă.

Unde sunt vite, acolo trebuie să fie și oameni, și eacă zărim holde de grâu, cam buruenos, dar e grâu și dovadă că este agricultura. La spate să și ved șetrele unui sat nomad de tekke-turkomanii cari azi sunt aici, mâne colo. Rădică o colibă de loțuri și aruncă pre deasupra o țolindră și șatra in care începe familia întregă, e gata. Afară poate apoi fluera vântul, el in „ak-aj”-ul seu (de aici poate cuvintul maghiar *akol* = ocol) nu să mai interesează de lumea din afară. In colibă fac in mijloc foc din *tezzeq* (tözeg = vreascuri) de asupra cărui pun oala cu *gulyás*, jur-impjur să întind țolindre din pěr de cămilă de coloarea vișinelor, pre cari să întind apoi căsenii căror (ea preste tot nomazilor) le place a comodisa și reaminti vremurile vechi mai bune, când mergeau până chiar in internul Persiei și pre când lumea în-treaga să temea de atacurile lor, cari din fie care espedițiune reintorecau eu pradă avută și prinsoneri mulți.

Dar la anul 1881 veni rusul cu tunuri și puști um-pletoare pre din dărăpt și apoi inaintea acestor mașine in ză-dar fu toată vitejia personală a lor. Sub comanda generalului rus-Szkobelev, colonelul nostru Alikhanov de viță hună la 12/24 Ianuar 1881 a cuprins fortăreața noastră Gök-Tepe care fu întărită cu cel mai puternic zid de pământ. Acolo au că-zut cei mai de frunte dintre fii pădurilor, acolo fură siliți a-să supune total și a privi, cum edifică prin puste și oazele lor cale ferată, cum umblă prin puste mașina drăcească pre care nu o trage nici cal nici cămilă și totuși merge mai re-pede ca cel mai aprig cal de viță *bedev* (beduină).

E drept că au probat lupta și contra trenului, risipind și răpind nu un tren ; dar fine-finarum trebuiră să să supună sortii, vrënd-nevrënd.

Rușii când au edificat acest tren au calculat și la aceste posibilități care dădu poate ansă acelei improjurări, că linia aceasta și cu încunjur mare, să ferește a merge aproape de comune.

Stațiunile se află în mijlocul unei sau altei colonii rusească. Pre tren încă în mare parte numai rușii călătoresc, indigenii nu se prea folosesc de el. Ei sunt cu totul pasivi și numai din mare lipsă es din marginile pasivității.

Miliția și jandarmeria turcească din ce în ce apasă mai mult pre indigeni și-i silește a părăsi viața de nomad și răpitor, indeletnicindu-se cu agronomia. Și în adevăr, de-alungul liniei ferate vedem din ce în ce mai multe oaze fructifere, unde turcomanii ară cu bucurie și cară pre camile snopii bine legați acasă la îmblătit. Nevestele și fetele cu cămeși largi, lila sau roșii, legate la brâu, bărbații cu cușmele lor mari din piele de oaie numite *kalpak*, cu ismenele lor largi și caftanele comoade, ne presentă un chip pitoresc. E un popor tare, roșu și frumos. Unde era apă acolo aflăm și arbori fructiferi; vișine roșii, perseci pălite, mărunte dar dulci ca mierea. La stațiunea *Bizmin* am cumpărat cam 30 vișine pentru 25 kopek (circa 33 cr.). Laptele de cămilă încă se vinde la stațiuni, litra cu 10 - 12 kopek cu sticlă cu tot, care în căldura asta mare e foarte bun și răcoritor; afară de aceea mai vind tot felul de lemonade, ananas etc. în salele de mâncare și în șetrele rusești, din cari pe zi se vind cantități considerabile. De câte-ori ajungeam la vre-o stațiune mai mare, amicul meu striga „limoni stáczio“ ear noi grăbeam cătră sticlele de lemonade, din cari eșea sfărăind beutura dulce, răcoritoare și ruinătoare de stomac.

Conducătoriul nostru nu odată ne-a făcut atenți la aceasta, temând sănătatea expediției. Bálint Gábor și pictorul prefereau laptele. Wuttke, bea cu mare gust laptele din păharul de bere ce și-l cumpărasă drept suvenir la stațiunea din München, ea se aibă ce asuda în ferbințala ce domnia în vagon.

La stațiuni era și apă filtrată de Volga, transportată aici pre năi sau trenuri în butoaie verzi, aceasta era gratis. După ameaz pictorul nostru însă începu a aduna apă. La stațiuni căra apă cu o cană în chilia de spălat. Nu puteam găci că ce are de gând. Când avu din ajuns apă, și despachetează cada de gumi, o umple cu apă și băgându-se în ea, o după aamează nu eși de acolo. In dar 'l spăriam că o să fearbă,

el zicea că se recorește și în cadă a lucrat „răsăritul soarelui“ ce-l avea în schiță. Deși umblasă el în lumea întregă, recunoscuse totuși că așa mare căldură nu a suportat nici odată nici pe pusta Libiei. Avea un termometru și când mergeam mereu ne spunea când arată acela în foreasta cupeului 45—50 sau 55° Celsius.

Kizil-Arvat fu prima stațiune mai mare. Acolo să începe oaza *Achal-tekke* (lungă de 207 verst, lată de 6—15 vërste), despre care să zice (între turcomani) că „Adam când fu alungat din paradis, nu a aflat loc mai frumos în toată lumea ca *Achal-Tekke* și acolo s'a așezat.“ Că ce frumoseță a putut afla în pusta asta nu precep. Colonia nouă rusască e în floare, are apă, lac, casă nouă frumoasă și puțini arbori. Apa o conduce aici din dealul *Köpet-dag*, înalt de 2000 metri; aceasta face fructiveră oaza.

La 12 Ianuar 11 oare a. m. am ajuns în apropierea orașului de însemnătate istorică: *Gök-Tepe*, unde cătră hotarēle Persiei să ved încă păreții încrestați a turnurelor fortăreții de pământ ale fortificațiunei oarecând foarte puternică a poporului *Tekke* unde fu lupta decisivă la 1881 între *Szkoblev* și *Alikhánov*.

La oarele 12 am ajuns la o stațiune mai mare, *Ashabad* care în limbă turkomană poartă numele de „orașul amorului“ în limba persiană însă „orașul jerei.“ Având timp până la 1 oară am mers cu trăsura în oraș. E o colonie rúsască înfloritoare; are guberniatură, oficii etc. deși cine e trimis aici în funcțiune, să privește ca disgrațiat, sau chiar pedepsit. Casele seamănă mai mult cu nescari vile și să află mai pre tot locul încunjurate de pareuri și arbori umbroși; numai chiar centrul orașului, bazarul, caravanseraiul etc. poartă timbrul adevăratului oraș. În bazar vindeau o piele de tigru proaspetă cu 210 ruble, care în *Tiflis* costă 80—100 în *Moseva* 3--400 ruble.

În piață să rēdieă un templu frumos rusesc cu 5 cupole aurite. Au și fântână artisiană cam în afunzime de 300 stēnjini.

La 1 oară continuărăm calea delectându-ne în o „*fata-morgana*“ care ne presenta orașe, păduri, lacuri etc. Calea

ear conduce prin puste ici-colea pri oaze fructivere. Aerul inădușit, vântul care rădică năsipul și ne umple cu el cupeul, ferbințală, etc. sunt pretenii nedespărțiveri în aceasta calătorie.

La 5½, sosim la *Kaachku* o stațiune pre o oază mică dar fructiveră, în care vedem ciurzi de vaci negre frumoasă. Turcomanii fug pre cai — a căror frunțași sunt provezuți cu covoară pestrice frumoasă — pre întrecute cu trenul; altul și duce călare plugul seu de lemn construit primitiv, și lângă el: o legătură de nutreț.

Lângă orașel curge un părauaș cu apă urită din care merg canale și udă riturile pline cu holdă de urez. O trupă întreagă de femei găsim la o fântână după apă de beut. Fața lor nu e acoperită cu vâi ca a femeilor din Bokhara sau Persia, curăjoasă privesc în fața streinilor, ba chiar și revanșază salutările făcute în glumă.

După aceasta ear urmează puste după puste, așa că ne păru chiar bine că veni noaptea.

În sala de mâncare ear ne întâlnirăm la unica meașă lungă și societatea începe a fi mai vială lângă *ceaiu* care e beutura de predilecție a rușilor. Este câte unul care pre zi bea câte 20-40 pocale de ceai fără rum, ba de multe ori chiar fără zăchar. Noi încă 'l beam cu lapte sau citromă. Călătorii oficiri ne spuneau cu cât năcas au putut edifica acest tren; apoi întreținerea încă dă mult lucru căci mereu trebuie măturat năsipul ca să nu îngroape șinele.

Interesant e pentru călătorii european aceea, că lângă tren nicăiri nu vezi case de pază (*őrház*). În locul acestora însă tot la 12 verst aflăm casarmă unde dorm păzitorii și lucrătorii; pre vârful fie-cărei casarmă e turn deschis dîn vârful cărui se poate vedea bine în cerc cu un rادیu de 6 vârste; afară de aceasta în fie-care zi câte doi păzitori merg pre linia de 6—6 vârste concrezută lor și încă așa că unul călare și altul pre jos, la reintoarcere schimbând rolul.

Pre linia transcaspică sunt cu totul 59 stațiuni dintre cari 15 stațiuni mari cu hōtel, restaurant, telegraf, magazin de apă și petroleu și mașinărie, edificate din cărămizi uscate sau arsă.

În salele de mâncare putem căpăta mâncări gustuoasă: supă, *șei*, supă cu curechii de *borses*, cu o porțiune de carne fiartă, diferite fripturi și ceaiul neevitabil, vinuri lunc, bere și multă „*vodka*” cu prețuri moderate.

Oaza ține cam 32 virste, apoi cam 45 virste e eară pustietate nemărginită, cărei i urmează *Oaza Tedsen*, cuib de friguri și cortolul general de muște mușcătoare reu, a căror mușcătură cauzază o mușcătură ce te doare 4--5 săptămâni. Călăuzii și călătorii ne fac din bună vreme atenți să închidem ferestile ca să nu căpătăm malaria și să nu ne muște muslițele din acest ținut.

Putem să ne inchipuim ce plăcută fu noaptea la o căldură nesuferibilă cu ferestile închise hermetice. Cam la mezul nopții am ajuns la oaza *Merw* la un oraș vestit de același nume. Aceasta oază are o lungime de 64 km. și cuprinde cam 4000 □ km. Are aproape $\frac{1}{2}$ milion de locuitori. O face fructiveră riul *Murghab* care isvorește din Afganistan și se perde în pusta năsiptoasă din *Chovarezn*. De aici conduce calea către Afganistan. Orașul e vestit ca centru comercial. Deja mitul ne spune că pre Alexandru cel mare 'l amintese pre aici; după Chr. fu a nestorianilor cari aici au avut și metropolit (420 a.), după aceea a ajuns în mâna califilor arabi și acolo s'a ridicat capitala *Choraszan*, *Sudsihan*, vestita regină a lumii. Sub arabi a ajuns *Merw* la culmea floarei sale cu mai mult ca 70000 locuitori (?) și centru științelor și a artelor orientale.

După Chr Asia mijlocie a ajuns ear sub domnia *Boharai* ba cuprinsă și oaza *Merw*. Mongolii ear l'au dărimit total pustiindu-l după un asediu de 2 zile. După mit se zice că oamenii chanului mongol 13 zile au numărat la uciși numărând pre fie-care zi câte 100000 au aflat pre oaza *Merw* 1300000. Pre cei refugiați încă i-au înșelat și reintorcându-se și pre accia i-au ucis. Seclii întregi a ținut apoi lupt: pentru posesiunea *Merwului* între mongoli, persi, khivai și bokharai până la a 1794 *özbeghii* au cuprins și au dărimit *Merwul* vechiu. Dela începutul seclului present a stat sub domnia *Bokhara* și *Valiva* până ce la 1846 *tekke-tureomanii* au ucis garnisoana și au ridicat lângă vechiul *Merw* un fort nou:

Kaucsud-Chan-Kala. La 1884 a ajuns în mâna rușilor și încă fără mare greutate cu ajutorul generalului *Alikhanon*, care e și mândru pre aceasta faptă a sa până am fost în *Tiflis* vorbi mult cu noi despre aceasta, ba în *Hunzáko* (Dogesztan) am fost oaspeții nepotului seu.

În 13 Ianuar au ajuns ear în mijlocul dimburilor de năsip printre cari am călătorit până, pre la oarele 11 a. m. când sosirăm în hotarul Bokhara. Că acest hotar pre unde se estinde între posesiunea emirului și posesiunea rusă noaună, nici ei singuri nu prea știu. Emirul singur a zis că fiind ceartă asupra acesteia, el singur a conces țarului atâta parte din pusta respectivă cât va voi, lui nu-i trêbue, ear țarul facă cu ea ce va ști și ce va putea.

Teritorul Bokhara se începe cu o oază fructiveră unde găsim pomnițeri, răchiți, etc. Casele satelor 's făcute din pământ și 's încunjurate cu un părete înalt de par că-s fortărete.

La amez ajunserăm în primul oraș din Bokhara, cu *Tsardsuj* stația de tranziție între teritoriul emirului și posesiunea rusască.

La stațiune e mare circulație. Indigenii au venit înaintea generalului rus care călătorisă cu noi, ca să-l salute. *Bé-gul* (conducătorul) e atât de împuțat, ca o regină de bal: manta verde de mătasă cu trăsuri galbine și flori roșii împodobită cu broderie de aur. Convoitul ne presenta toate colorile cucurbeului.

Așa umblă nu numai domnii ei și poporul de rînd, armonia e însă foarte mare între colorii.

Aici am vèzut pentru prima dată *arba* (teleaga) cu douè roți mari provăzute cu coperiș, a cărei roți se învîrt cu osie cu tot, între rude un cal înșelat și sub scutul trăsुरei un — perdevară.

Aici am vèzut prima oară bani de Bokhara, monete de alamă numite *dengi*, provăzute cu monogramul emirului și în valoare de 4—1 kopek. Pre bani de aceștia am eumpërat struguri (în 13 Ianuar) frumoși numiți „țita caprei.“

După plecarea trenului ne așteaptă o mare surprindere: vestitul *Amu-Darja* (străvechiul *Oxus*) riul uriaș Nici că e rîu, ci o mare galbină care curge lin în lățime de 4 km. des-

făcut în mai multe părţi. Preste acesta trece foarte lin trenul în abia o jumătate de oră pre un pod de lemn foarte primitiv. În ramul cel mai lat (de 10 ori ca Dunărea) se află corăbii cari ne duc până la lacul *Aral*.

Podul e ridicat pre 3000 stâlpi cari cârţeesc şi părăesc când trecem cu trenul pre pod.

Contra pericolului de foc, pre pod se află butoaie cu apă, destul de comie lucru de-asupra riului uriaş, apoi păzitori cu steaguri mititele. Fiecare să teme aici de o catastrofă. Acest pod în locul cărui acum plănuesc edificarea unui de fer, a costat 240000 ruble. Inginierul care ne însoţea aici a venit spre a ştudia terenul.

Trecând preste riul Amu-Darja sosirăm în pace la staţiunea *Farak* care se află în mijlocul unei câmpie bogată şi fructiveră, ce la care ştaţiune mai avem 337 virste până la Samarkand şi 100 până la Uzun-Ada.

Dincolo de valea acestui riu earăşi se ivesc dealuri de năşip în un teritoriu de 25—30 km. apoi vine câmpia fructiveră dela Bokhara, cu holdele sale aurii, bogate; cu pomniţerii, plopii, casele sale de nuele cu păreţii înalţi de pământ provēzute cu ziduri înalte de pază, contra turcomanilor.

În fine putem rēsuffla una.

Căldura de 3—40 grade este încă de faţă, ce e drept, dar aerul e curat, nu e plin de năşip.

Ne oprim.

La oarele 6 d. a. am ajuns la oraşul *Bokhara* la a cărui gară ne aşteaptă secretariul agenţiei ruseşti *Alexandru Jakovlevics Müller*, de origine kurlândiană, absolut al academiei orientale de Petersburg, un tiner cult, fin şi care vorbeşte fluent limbile culte europene; ne condusē în cortel la palatul agenţiei ruseşti, unde furăm primiţi cu cea mai mare curtoasie.

Par că ne-am născut de nou, şi a doaua zi cu puteri noauē pornirăm a privi *Bokhara-veche* unul dintre cele mai interesante oraşē din Orient, unde vedem în realitate minunile povestei o miie şi uua de nopţi.

Dr. Ludovic Szűdeczky.

DELA ZALÁN PĂNĂ LA A KÉT SZOMSZÉDVÁR.

Activitatea lui Vörösmarty ca scriitor, se estinde cam în decurs de 10 ani începând cu „*Zalán-futása*” și fiind cu „*A két szomszéd vár.*” Cea dintâi i-a făcut numele, cea din urmă i-a câștigat cele mai perfecte și neperitoare laure.

În „*Zalán futása*” și exprimă cu focul tinereții întreg conținutul ideal al spiritului său: visurile sale poetice poftele inimii sale și jelea sa patriotică; scriind devisă pre tabla năsuințelor naționale și versuri de amintire pre partea morală al amorului său ascuns. Simțul său înfocat și fantasia sa activă au priceput fiecare motiv al isvoarelor curate și bogate și tot așa de puțin fu în stare a subordina pre unul sau altul cutărei idee curat poetică, pre cât d. puțin fu în stare a le contopi în înțelesul strict al cuvintului. Așa se desparte eposul său în două părți: o istoriă deosebită de amor, care este o conglomeratie de elegii minunate și cântece frumoase de o consecuință aproape lirică și un desemn al unei lupte a cărei enarare decurge în ode eroice minunate. Par că întreagă bucata nu e epos ei liră: în decursul cetirei simțim și credem a avea mai aproape pre Vörösmarty decât pre Árpád sau Ete. Aceasta e un epos liric, care se ivi numai în timpurile mai moderne, în primul stadiu al desface-rei sale de cătră poesia obiectivă mai stricte luată.

Poetul ne-o spune întreaga istorie ca un vis în întroducere sa care e chiar așa de profundă și curată expresiune a dispozițiunei în care se afla națiunea înainte de aurora reformelor, pre cum fu în decursul luptelor *Szózat* sau în timpul mai nou constituțional *Széchenyi Óda*. Ca un vis, care ne farmecă simțurile noastre în imagini prezentate ochilor noș-

trii, mestecând impresiunile câștigate din cărți vechi și nouă cu cele luate din viață. În eposul întreg aflăm în adevăr mult din întreruperea propriei visurilor, din încosecița, închiaritaritatea și nesiguritatea acestora. Noi înșine — chiar ea trezindu-ne din visuri, — nu păstrăm suvenirea unor scene cari să consune una după alta, nu ne aducem aminte de un șir continuativ al unor evenimente aparținătoare la olaltă ei numai de nescări tonuri doioase singuratică, numai de nescări chipuri strălucite sau fin colorate. Dacă ne întrebă cineva de impresiunea lui *Zalán futás*, începem cu lucruri particulare, laterale, și finim, abia amintind ceva despre *Arpád* și *Zalán*; numai *Ete* și *Hajna*, *Antipater* și soția, *Laborean* și *Csorna* ne mai rămân în memorie.

Dar oare viața etăței, carea ni-o descrie e în adevăr viață, cu acele trăsuri hotărâte, caracteristice și vii, văpsite cu penel poate cam gros? Da, scrutarea istorică, pre care ar fi trebuit să o folosească, e primitivă, notițele și suvenirile sunt mance și nechiare, firele miturilor limbistice și ale povestilor sunt subțiri. Aceste fire subțiri nu pot deveni ca conducătorii construcțiunii poetice, cari ar trebui înșirate de cătră puterea poetului cu elementul visat al întregului. Lumea hună a înviat și trăește înaintea ochilor noștri prin analogia genială a lui *Aranj* cu care și-a tra spus poetul maghiar viața în epoca lui *Etele*. *Vörösmarty* mestecă un mit visat în lupta visată între eroii sei earăși visați. Ne duce în un ținut pre care trec bereuri pustie în șir neîntrerupt; de-asupra lor figuri de negură și nori grei de fulgere, sau strălucind de razele soarelui, în cari vedem zei mâniași și zine drăgostoase; la picioarele lor oază plăcute, coale bereuri de rose pentru cei amorisați, colo răchiți supărate de-asupra mormintelor lor. Câte locuri minunate, câte chipuri impo-sante dar fără de cea mai mică caracteristica de adevăr! Un singur punct, nu aflăm, de unde ne-am putea da samă despre impresiunea întregului. Impresiunea adevărului, fie și numai a adevărului ideal al eposului nu o aflăm nicăiri. Caracteristica, farmecul seu întreg, ne aduce în memorie imaginile fantastice ale lui *Böcklin*; un suflet de ceriu și pă-

mânt, un astfelu de chip jëlind în durerea sa și strălucind în fantasia sa, nu găsim în constelațiunea noastră; dar acest avînt al fantasiei, aceea intimitate ferbinte a dispozițiunei, aceea profunziune a colorilor încă o găsim numai în opurile câtorva spirite și mâni chemate spre aceea.

În primul epos a lui Vörösmarthy avem ce e drept frumsețe extraordinare, cari însă scoase și aranjate în o mică anthologie ne-ar face mai mult serviciu, ca pierdere. Nu voim a ne ocupa de asta dată cu aceste frumsețe, ci mai mult voim a arăta unele defecte naturali ale acestei espresiune infocată a unei mare capacitate poetică ca în ultimul seu epos „*A két szomszédvár*“ să putem vedea cu atît mai bine nu numai norocul seu poetic, ci tot odată și dovezi despre o maturitate p etică, despre o putere poetică, despre o rară desvoltare poetică.

Impresiunile diferite, nehotărîrea marcată prin diferitele motive ale vieței spirituale, se despărțesc ca negura și înaintea noastră se ivește un chip unitar în o figurațiune consonantă. Înaintea lui Vörösmarthy plutește un scop curat poetic și e inspirat de o idee hotărîtă poetică. Nu a scris mii și mii de versuri, ici lamentând, colo însufletîndu-se, ici îmbătăciunea amorului, colo în focul luptelor: ci a scris o singură poesie a cărei impresiune finală se desvoaltă în un mod foarte natural din toate acele simțemiute pre cari le-a pus în undulațiune în decursul narațiunei. Fără ca reprezentarea să pearză ceva din avuția, splendoarea și intimitatea sa nobilă: simțemintele și ideile cari se află în dînsa se pleacă instinctiv înaintea predominîrei ideii sale politice, servînd'o liber și fără de pregătire și crdinându-se, înșirându-se și ajungând la valoare după aceea. Tesauzele poetice ale poporului, pre cari le-a studiat, nu l înriurează numai în forma mitică a desvoltării lor esterne, ci prin fibrele rădăcinilor lor îl conduc la acel teritor, din care provin și din care și-au câștigat puterea desvoltării miraculoase și a vieței lor îndelungate: la adevărul vieței și ânimei omenești. El pricepe secretul comun al tuturor muselor, a caracteriza realitatea în un ideal și a cerca în caracterizare un ideal. El pricepe și-l întrăbuințază în folosul seu. În acest progres se desvoaltă

mână 'n mână capacitatea sa caracterisitoare și alcătuitoare, adevărul și percepere mai unitară și mai probabilă a caracterelor. In punctul acesta *Szép Ilonka* și *A két szomszédvár* cari ambele datează de prin deceniul al treilea stau la culmea întregii poezie obiective a lui V ö r ö s m a r t y.

Din sentimentalismul bogat al lumii sale interne, care la primul seu paș prin puterea sguduitoare a geniului l'mbei a frăpat națiunea întregă, în decursul dezvoltării sale de zece ani nimic nu s'a perdut. Nici o coardă a lirei sale nu s'a rupt, primi însă un acordamânt mai consonant, o astfel de armonie a invențiunii și prelucrării poetice, de la care depinde unitatea, întregitatea și profunzimea efectului. Pro cum odinioară, în cântul despre luptele lui Árpád, așa și in istoria lui S a m s o n T i h a m é r, găsim fiecare element al individualității poetice al lui Vörösmarty, dar nu separat, ci contopite, nu împrăștiind, ci sprijinind unitatea poetică.

Elegia, acest sunet tragic a lirei, și aici ne sună în ureche, dar mai puternic, ca o transformare a celei mai profunde văerare a spiritului omenesc, în conceptul adevărat tragic al lumii obiective. Si para isbuenindă a simțului n a ț i o n a l ni se arată ochiului nostru: jeloște șcenele de revoaltă internă, resbele de partide și săngerări, și-i cade bine dacă poate afla o rază a gloriei obținută asupra inimicului estern, pre câmpul Moraviei. Earăși un impuls strămoșesc al poeziei patriotice maghiară în presentare obiectivă grandioasă, care 'l aflăm dela Tinodi până azi în atâtea variații. — A parte, V ö r ö s m a r t y i și dă espresiuca în *A két szomszédvár* când ne desamnă ura străveche a familiei S a m s o n și K á l d o r, care a fert în timp de pace răutatea și suspitiunea ear perzându-și pedeca a erupt

— — — — dacă a tulburatei țară

Resbel pustiitor de oameni adus asupra lui,

Desbinare dureroasă fu soartea cu eternul blăstăm al Maghiarului.

Si însufletirea față de cele strămoșesti tritește și se exprimă prin densusul, cu o privire asupra gloriei maghiare ce câștigă lui „Rudolf de Viēna“ contra lui „Ottokar cel în-

furiat;“ și în trăsurile artistice ale puterii ce se jertfea pe sine, a propusului firm și a disprețuirii de moarte.

Despre primul său amor nefericit mai pre urmă face amintire cu 5 ani înainte de scrierea acestui epos. Din inima sa a perit iritațiunea, speranța, pofta sa; dar suvenirea aceia și acum îl inspirează mereu. Cearcă chiar o esresiune directă încă în Széplak; dar numai ca un preludiu, conform moștenirii formală a eposului. Nu mai sfărîmă cu focul său forma curat epică, dar dintre acele ființe gingașe femeiești, cari cași Etelka Perczel nu are nici una un chip ideal, mai nobil și mai sublim ca Emikö. Trăsurile fine și gingașe, cu cari i descrie chipul în actul al patrulea, indicând „farmecul stabil al celui mai frumos spirit“ și nu cel trecător „cu plăcerile fermecătoare ale tinereții;“ par că ne tâlmăcesc mișcarea dulce a âniei ce visează în trecut.

Eacă cele mai caracteristice momente din viața spirituală a tinerului Vörösmarty, în cel mai mare op al său. Inșe nu aprig, în un povoiu nemestecaver, ca înainte de aceasta cu zece ani, ci ca elementele contopinde a unei simțire predominantă.

Aceasta este însă *simțul artistic* dezvoltat de atunci în coace. Am folosit cu intențiune acest cuvînt, căci ceea ce voim a esprima cu el este cel puțin atât de mult *simț* pre câtă *știință*.

Invingerea ce obține ideea sa poetică asupra întregi noastre ființă, ne pune ânima în palpitație, ne cuprinde cugetele și ne potențiază fantazia noastră. Toate celelalte simțeminte — în decursul opului său — se supun aceluia; cearcă în direcțiunea aceluia realizare, servesc scopului acelora și se n'suesc a ajunge la esresiune în modul aceluia. Astfel devine supradominant în mîntea lui Vörösmarty, când escugetă el opul „*A két szomszédvár*,” acest simțemint artistic deja eserciat, nu innădușînd ci cuprinzînd în sine pre toate celelalte. O idee tragică în carea folosește toate elementele subiective ale lumii sale spirituale spre a o putea esprima pre aceea cât mai perfect, mai unitar, cât mai caracteristic și cât mai viu. Dar totul e acolo; una fiecare și are urma, — efectul său, în poesia aceasta: imagi-

nea, ce-și alcătuieste dola aceste 'și capătă tăria dispoziției sale, coloritul aceleia, dola aceste 'și capătă profunzimea lor.

Fără simțăminte mari nu există epic mare; dar fără disciplina artistică a acestor simțăminte, cu atât mai puțin.

Zsolt Beöthy.

AMFIBIUL.

— Novelă de: *Maurițiu Jókai.* —

Tot-dea una am invidiat broasca.

Pentru-ce a dăruit'o pre ea D-zeu eu doauë feliuri de vieți?

Nu era mai bine oare dacă de acest favor să bucură nu ea, ci strămoșul nostru Adam?

Aceasta era de mare folos când a comis păcatul mortal, căci din paradis l-a putut alunga pre Adam, dar din lac nu prea cred, căci ângerii nu au aripi de înotat.

Ce viață princiară are broasca!

Când are plăcere ese la termure, se suc pre răchită și începe cântul seu, făcându-se naturalist; lumea întrocă crede în profeția ei zicând: broasca vestește ploaie, barëmi că nu-mai aceea vestește sërmana că i-e foame.

Dar pentru aceea sunt în aer atâtea muște, vespi, fluturi; ea să asigure broaștei plăcuta esistență.

Să urcă pre filegoria eu struguri și acolo așteaptă vespi cari vin a începe boabele de strugur

În decursul acestei ocupaciune plăcută face cunoștință cu liliacul, care 'și are cortelul în streșină. Femeia liliacului șede în doliu supërată, de când pisica i-a omorit so'ul, până nu-și află alt curtisan, fic și de altă confesiune.

Că dintre broască și liliac, care e mai frumos? aceea până în ziua de azi e o thesă neresolvată. Destul atâta că ambii să iubese. Amorul nu trëbue argumentat.

Aiei altcum nici că e vorbă de amor, ci de viața casnică punënd ei la olaltă ce au adunat. Dar fiind că liliacul sburând edună mai mult ea broasca care numai cu pânda

mai prinde câte ceva; broasca a tras mare folos din aceasta legătură familiară. S'a și îngrășat puternic.

Demineța apoi, când doamna liliacul s'a retras la odihnă (fiind că ei ziua se obișnuiesc a dormi), sau când broasca cu ajutorul umflăturilor sale fine de piele presimțea apropierea unui timp ploios mai îndelungat: atunci broasca se cobori depre filegorie, și trecând pre țărmurul lacului se ureă pre tufele ce se pleacă spre apă repetind mereu melodiosul ton: „coacs, coacs, tulu!“ La auzul acestuia o altă damă de broască 'și scoate capul frumos din apă: umflându-și beșicile ce are de ambe părțile capului începe a inota după tonul cunoscut cu o tehnică admirabilă. Broșcoiul observând aceasta, sare deodată în apă și înotând înaintea broastei, întâlnindu-se ambii cu un înot repede dispar între frunzele plântelor de apă din lac. Doamna liliacului aici nu poate merge după ei, căci nu știe înnota. Acesta este privilegiul broastei!

*

Acestui domn broșcoiu îi ziceam *Doctor Bonafides*. I-am cunoscut bine viața, dar numai cea terestră; cea acvatică încă i-am urmărit-o, dar numai întru atâtă, întru cât s'a putut de la țermure: căci eu nu știu înnota. Nu era practicant era învățat. Eram prietin încă din „era — mănzului;“ de atunci ne cunoaștem. Sămăna foarte cu broaștele. Avea picioare chiar așa de lungi, un trup — pântecce așa lungăreț, un cap mare fără grumazi, o gură până la urechi, niște ochi așa inholbați ca ai aceleia.

I-am cunoscut și nevasta.

Fața-i era un cap-de-moarte văpsit. Deși nu folosea colorii, dar natura a stricat-o colorându-i pelca lipită de oasă roșu, aceasta însă nu era semnul morbului cărui i zice: „rosele-hecticii.“ — Purta o frizură așa sprăhuită de păreai că vrea să-i crească aripi. Gura din pricina dinților eșiti înafară i-era pururea deschisă: prin urmare suridea mereu. Ochi negri afundați în cap, nas mic și așuțit întregseau frumseța sa. Faptura era lipsită de toate acele însușiri cari vecinii le numesc „pururea muerești.“

Avea însă patru case. Una în orașul intern, celelalte în

suburbii, toate cu mai multe rădicături. În cea din oraş locuiau şi ei.

Cu vreo 30 ani mai târziu când au surpat'o ca să rădice în locul ei palat, am văzut că nu era în aceea o singură peatră, ba nici măcar o cărămidă rătăcită, ci era curat din nuele, din fundament pân' la coperiş. Tot din acest material preţios pentru grădinari, erau edificate şi celelalte căsi din suburbii. Dar aduceau un venit colosal. Erau împărţite în chilii pre cari le ocupau privatieri singurateci sau fetiţe blânde cari plăteau arănda pre săptămână. Nu e mină de aur carea ar aduce mai bun venit ca nuelele.

Stimatul meu amic era înzestrat cu toate însuşirile cari sunt acomodate spre împedecarea pretiniei. Primo loco era vegeterian şi beutor de apă, cari alteum — aşa ştiu — merg cam mână'n mână. Aceasta nu s' o fi ascuns, ba vinea sara acolo unde din timp în timp ne adunam cu amicii la olaltă; acolo îşi consuma uspaţul seu miraculos: demicând pre un tăer ridiche, mere, cėapă roşie, citromă; le mânca cu lingura şi bea apa ca ş'un dromedar, pre noi ne înjura că cum suntem în stare a ne învenina sângele cu carnea animalelor?

Nevasta încă-i era vegeteriană, dar ea mai mult de scumpă ce era.

Aceasta familie, chiar de dragul culinei, nu o prea cerceta nime.

Ce s' ăine de ocupăciune, stimatul meu amic era naturalist învăţat, din secta celor practici. Mergea la vinat, pescuit şi cu puşca, unghiţa, rociul, etc. a ucis multe animale dar nu ca s' ăntrebuinţeze carnea acelora spre scopurile sale proprii, ci ca să le belească şi umple ear scheleturile să le prepareze. Lucra cu vitriol şi arsenic ceea ce s' putea simţea de pre căputul seu de departe.

Chilia de lucru-i era plină de animale umplute şi de scheleturile acelora.

Din aceste în toată săptămâna ducea câte o ladă în Viena, unde 'şi găsea el cumpărător. În Viena s' află şi oameni cari sfărnaresc cu animale umplute şi schelete. Pre scaama acelora lucra prietinul meu.

Aceasta o o ocupăciune rentabilă pentru cine are plă-

cere și să pricepe. Căci aceasta nu-i așa ușor ca a scrie romane.

Mai întâi să vedem însă ce folos e a scrie romane despre broaște, lilieci, schelete?

Să trecem deci la altă materie.

De exemplu la atari animale cari vorbesc.

Eu am avut un atare animal: un graur.

Vorbea ungurește și germânește.

Stiea face deschilinire cu cine are a vorbi ungurește și cu cine germânește.

Germânește a învățat dela spălătoreasa, mama sa crescătoare; ungurește, dela nevasta mea, carea l'a cumpărat dela aceea.

Serios vă spun era un animal foarte înțelept. Atât eu cât și membrii familiei mele l' iubeam mult.

Dar graurul nu trăește numai cu iubire, ci și cu ouă de furnici. și de acelea avea din ajuns.

Odată însă a sosit un an însemnat, când adeca au făcut „streich“ furnicile.

Ar fi prea mult a desfășura că în anul acesta pentru ce au făcut furnicile „streich,“ destul e atâta că nici pentru un galben nu ai fi putut căpăta un „verdug“ de ouă de furnici.

Hanzi așa se numea paserea mea — nu vorbea nici germânește nici ungurește.

Nu era aplicat a primi în loc de ouă de furnici provisoriu din morcovi și ou sfărmat.

Locueam cu familie cu tot afară în „Svábhegy.“

Pentru serviciul propriu trebuia să țin doi cai cari se-mi care zilnic apă de beut din Dunăre, căci din Ianuar până la August nu a căzut nici un picur de ploaie.

Am avut noi o econoamă din Mariaeicher cu numele Frau Midi, proprietara unei moșii de vreo 50000 floreni. Ea folosea însă toate mijloacele ce i-le oferea pădurea de a face parale. Culegea de prin pădure tot feliul de bureți ce numai să găseau, aduna tot feliul de alune, pomnițe și cășune cași cari rar aflai și le căra la cumpărătorii sci cari locueau în depărtare cam de o jumătate de zi.

Si noi i eram „kundschaft.“

În anul acest secetos bureți nu s'au prea aflau, dar cu atât mai multe pomnițe. Aceasta e cea mai modestă dintre toate plântele cari produc fructe.

Frau Midi aducea cu corfele la noi pomnițe.

— Frau Midi — o agrăii eu — nu mi-ai putea descoperi umblând prin pădure ceva mușinoi de furnici de unde s'au pot imprumuta un wagon de ouă de furnici pentru grăurașul meu ?

— Cum s'au nu — răspunsă Frau Midi. — Este o pădure mare numită „Farkasvölgy,“ acolo e plin de mușinoaie. Așa furnici umblă pre acolo de erezi că-i ghindă.

— Adă-mi deci din acele cât numai poți, te voi plăti bine.

Frau Midi răspunsă că odată a fost în pădurea aceea, dar nu mai merge altu, căci sunt strigoi.

Strigoi ? Intrebai mirându-mă. Cum 's'au aceia ?

Dar Frau Midi nici de cât nu voi a 'mi spune cum au fost aceia. Atâta-mi spuse, că 's'au grozavi. Pentru ei tot omul încunjură acel loc blăstămat. Aceștia au cauzat seceta ; căci ei beau apa de ploaie și roaua. S'au și decis în Budaös și Budakesz, că în Dumineca proximă vor da slujbă și bărbații în floare vor merge în Farkasvölgy cu băte și ciomege ca să sdrobească priculicii și strigoii de acolo.

Asta 'mi trebuie mie.

În viața mea nu am văzut strigoi, acum eacă ocasiunea bine venită ! Încă în aceeaș zi mi-am luat băta mea cu hârleț de botanizat și am mers în Farkasvölgy.

E un loc foarte plăcut și romantic, unde nu mai e drum, acolo omul trece pre bârne sau pre arbori căzuți. Arborii seculari zac, ici-coale căzuți și îmbrăcați cu holbură, bortiți de jumătate servese ca scut unor mușinoaie uriașe, pre cari s'au preumbla feliu de feliu de furnici din toată categoria : negre, roșii, mici, mari, pedestre, sburătoare, ba chiar și călăreți ; furnici miștele, cari urcate pre spatele celor mari călăresc în galop. Cât ce am desfăcut un mușinoi, cu droaia au eșit ouăle atât de mult dorite de mine. Mă grăbii a 'mi asigura aceasta pradă pre seama graurului meu. E cam ilegal acest absolu-

tism dar pre atunci aceasta ora devisa timpului: „Macht geht vor Recht.“ După ce am ruinat mușinoiul, ce să vezi, în borta apropiată cacă o cuthie de hârtie găurită pre mai multe locuri pre unde mulțime de furnici eșau și intrau. Pre o parte a cuthiei era scris numele D-lui Dr. Bonafides. În cuthie era un pelican prefăcut în schelet. Acesta era strigoiul lui Frau Midi. Acum eram în curat cu întreagă afacerea. Eacă amicul meu era isteț, el folosea furnicile ca laborator preparativ și isprăvește cu ele gratis acel lucru care altcum ar costa multă osteneală, ar pofți mult acid sulfuric. și multe cheltuele. Furnicile isprăveau în modul cel mai curat aceasta din propriul lor instinct. Apoi câte borte erau în Farkasvölgy toate erau provăzute cu atari animale menite spre preparare. Pre acestea vreau șvabii să-le ucidă căci beau ploaia și roaua.

Cu aceasta să stîrni în mine nu numai amicitia veche ci și instinctul de naturalist. Atunci am început eu a mă ocupa cu scrutări naturale cari mi-au măturat multe parale din casă. Autorul spiritual al acesteia fu amicul meu de atunci G. Emmich care reîntorcându-se din străinătate mă presentă cu o colecțiune de scoice, carea la mine să spori formând un muzeu întreg. Eu însă la nici una nu-i știeam atunci numele. Ajungând acasă cu prada câștigată în Farkasvölgy mă pusei și scrisei amicului meu Dr. Bonafides, că de cumva i-s dragi oasăle de pelican, să grăbească a și-le culege de prin bortele respective, căci șvabii sau conjurat contra acelora și Duminecă le sfarmă spre mângăierea lui Jupiter Fluvius. Epistola am trimis'o în Peșta prin eco-noamă.

Hanzi, care s'a săturat bine din prada mea, 'și deschise graiul zicând: „Roză“ — „dragă“ — „vin-a“ — „casă.“

Nevasta mea era chiar dusă în provincie unde juca role.

Eram acasă singur. Căzusēm în melancolie și nu fără cauză. Mi-au fost profețit că nu voiu trăi mai mult decăt doi ani.

Nu țigancă mi-a profețit'o asta, ci un om de pricepere; un doctor; — și încă ex officio

Aceasta sē intēplā aša, că odatā 'mi plesni în minte sē mē asigur 'pre viață (adeca nu pre minē ei o anumită sumă pentru urmașii mei).

Societatea de asigurare și-a trimis doctorul seu afară, ca sē-mi viziteze aparatul de viețuit. Doctorul m'a vizitat cu de-a mărunțul ascultându-mi plămânile, ânima, apoi fără a a-zice o vorbă plecă mai departe.

Câteva zile mai târziu epistolă 'mi recapăt ofertul cu observarea că: „nu sē primește.“

Secretarul societății 'mi era un amic foarte bun; merg la el și-l întreb că ce e cauza respingerei ofertului?

El era un copil foarte vioiu; rise una și lovindu-mē pre umeri zise: „pentru-că doctorul a zis că nu mai trăești decât maximul doi ani, apoi te duce dracul.“

Aceasta nu era prea măgulitoare veste! A căpăta ver-diet officios pentru durata de doi ani și mai departe nu.

N'am spus nimēnui de asta: nici acasă nici afară, mi-am ținut pre sama mea secretul. Apoi m'am nisuit a-mi ordina afacerile în tēmpul cel mai scurt. M'am pus pe lucru: am scris un op după altul; am redactat; am plătit la dătării; trăiam viața de eremit; nu vorbeam tare; dacă eșeam din o chilie caldă în tna rece 'mi luam bunda în spate; am gustat toate medicamentele miraculoase din apoteca lui Török; beam lapte. Eram formaliter căzut în melancolie.

Când sosi pătrarul ultim din al doilea an nu cutezam a mē apuca de ceva lucru mai mare, căci nu 'mi ajungea tēmpul sē-l isprăvesc. 'Mi făcui și testamentul.

Când mē pl'mbam printre arborii din grădină, 'mi recitam versul făcut de Caesar:

„Animula, vagula, blandula!
 Hospes comesque corporis.
 Quos nunc adibis locos?
 Frigidula, palidula, nudula . . .
 Nec, ut soles, dabis jocos.“

Aici e abzis cuartirul și cine știo unde va fi cel nou?
 Când 'ți abzice numai stăpânul casei, te cuprinde o groază că unde o sē te duci; dar apoi când 'ți abzice lumea asta

frumoasă! Te apuci și examinezi pe rând toate stelele călculând că în care să te încuierzi? În Venus e prea cald; în Jupiter ploauă mereu; în Mars toate plântele sunt roșii, aceasta ochiul meu nu o poate suporta; în Saturn trebuie să te prefaci întâi în plesiosaurus; din Uran e prea departe a veni pe-acasă. Aceea însă e sigur că aceasta patriă o să o vizitez. Așa frumoasă planetă nu găsești în întreg sistemul solar. În acest an a fost mare secetă, nu căpătai apă nici de leac.

(Finca va urma.)

Trad. de *Ioan C. Pop.*

RESUNET.

— *Század*, de M. Vörösmarty. —

Patriei, care-ți fu leagăn și care-ți va fi mormânt,
Credincios să-i fii maghiare, fidel în ori ce moment.

Căci în lumea asta mare, pentru tine alt loc nu-i,
De-ți va merge rău sau bine, aici stai sau aici mori.

Est' pământ care străbunii, prea adese l'au udat,
Cu-a lor sânge și în care, multe nume s'au gravat.

Est' pământ, unde viteazul Árpád sângele-a vărsat,
Unde un Huniade mare jobăgia a curmat;

Unde cu fală purtară, *libertate* al tău steag,
Unde 'n lupte lungi și multe, *moarte*, mulți ai secerat.

A noastră *națiune* mândră, deși mult a suferit,
S l a b ă, însă n u s u p u s ă, încă totuși n'a perit!

Patria omenimei, *lumea*, cu curaj îi zice-așa:
„Îți cer dup'atâta vreme, viața, sau moartea ta!”

Oh, atâtor nu se poate, moarte crudă a 'ndura,
Atâte ânimi fidele în năcas a se 'neca.

Acea nu-i cu putință să se stingă înzădar,
Minte, și-o voință sântă, sub un blăstăm greu, amar.

Trăbue să vină încă, și sigur că va veni,
O altă eră, mai bună, ce-o așteaptă mii de mii.

Si sigur că va să vină, dacă are a veni,
Moartea, când o țară 'ntreaga spre mormânt să va porni.

Si popoarǎ 'ncunjura-vor, al națiunei scump mormânt,
Lăcrăma-vor milioane, ai națiunei fii, jëlind.

Credincios să fii maghiar-e, patriei pân' la mormânt,
Pân' trăești, ea-ți dă viață, car când mori, ea-ți o mormânt.

Căci în lumea asta mare, pentru tino alt loc nu-i,
De-ți va merge réu sau b'ne, aici stai sau aici mori.

Trad. *I. C. Pop.*

LUMEA ÎNVĂȚATĂ ÎN NUMERI.

Minerva e titlul acelei cărți voluminoasă, care cu drept să numește pre sine *Almanachul lumei învățate*, căci în decurs de 6 ani de zile s'a estins asupra tuturor universităților, muzeelor, academiilor și reuniunilor științifice din lume.

Deși acest op e lucrat cu multă osteneală, cu mare grijă și atențiune, partea ce se referențe la Ungaria este cu toate aceasta foarte mancă, a cărei causă e poate aceea că redacți-a cărții nu are colaborator și la noi în Ungaria ei numai pre cale epistolară cere date statistice cu privire la aceasta. Apoi la noi e modern: a nu răspunde la epistole. E foarte natural că dintre instituttele amintite nu unul e însămnat cu [*], care însămnează că „date noauē nu am primit despre respectivul.“

Minerva publică date despre universitățile, academiile de științe, academiile juridice, dar foarte manc.

Să amintesc numai pre scurt câteva: în dar cercăm acolo galeria de tablouri din Szeged; în zădar cercăm teologia refermată din Cluj; reuniunea *Erdélyi Muzeum* numai în anul 1896 să ivește pentru prima dată; Magyar Történelmi Társulat, Természattudományi Társulat, Országos Muzeum és könyvtár-egyesület, Ethnografiai Társulat, Szabad-liceum, în zădar le cercăm în acest tom, căci nu le vom afla deși din alte țeri găsim acolo și cele mai mărunte reuniuni de știință. Apoi aceea nu ne mângăe. că în locul acestora găsim „*Allatkert*“-ul în șirul reuniunilor de știință. Mă voiu nēsui însă ca edițiunea proximă să fie mai completă ca cea presentă, ca străinătatea să poată vedea că Ungaria în ce privește reuniunile științifice nu e cea din urmă între celealalte țeri.

E foarte interesantă statistica universitarilor din a căror

număr putem hotări un șir sigur în ce privește numărul universitarilor.

Așa aflăm că între 159 universități aflăm :

la universitatea din	Paris	11.755	ascultători,
"	"	Berlin	9.375
"	"	Madrid	8527
școala superioară	"	Cairo	8437
universitatea	"	Wiena	7012
"	"	Neapolea	4956
"	"	Bpesta	4497
"	"	Moseva	3906
"	"	München	3736
"	"	Cambridge	3600
"	"	Athens	3258
"	"	Oxford	3253
"	"	Prag	2760
"	"	Roma	1994
"	"	Graz	1621
"	japona	Tokio	1620
"	germ.	Praga	1384
"	"	Dorpat	1313
"	"	București	1265
"	"	Heidelberg	1179
"	"	Strassburg	1073
"	"	Poitiers	911
"	"	Cluj	702

luând în considerare că în anul prezent la Cluj se află cu 166 ascultători mai mulți, prea ușor putem observa din proporțiunea acestor numeri, că universitatea noastră clujană cu cei 968 ascultători, e în un rang cu cea din Innsbruck, după universitatea din Cluj urmează o mulțime de universități bătrâne și renumite. Eată câteva date cu numărul lor curent sub care sunt citate în opul respectiv :

116.	univ. din	Gent	cu 600 ascultători,
122.	"	"	Giesen
123.	"	"	Bazel
125.	"	"	Kiel
131.	"	"	Dijon

136.	univ. din Zagrab	cu 437	ascultători.
137.	" " Rostok	" 432	" "
139.	" " Belgrad	" 414	" "
141.	" " Jassy	" 407	" "
150.	" " Sima	" 231	" "
157.	" " Urbina	" 92	" "
158.	" " Amsterdam	" 90	" "
159.	" " Ferrara	" 87	" "

Aceste trei din urmă sunt cele mai mici universități din lume.

Dintre colege, facultăți, academii, în primul loc aflăm colegiul din Nottingham cu 1902, apoi urmează în ordinea următoare :

22.	Școala superioară	din Sofia	cu 380.
26.	Academia de drept	" Petersburg	" 330.
45.	" " "	" Eperjes	—
46.	Seminariul teologic	" New-York	" 146.
47.	Institutul pedagogic	" Santiago	" 141.
48.	Academia de drept	" Pozsony	" 140.
49.	" " "	" Nagy-Várad	" 135.
50.	Școala super. de fete	" Florenția	" 127.
51.	Academia de drept	" Sárospatak	" 121.
53.	" orientală	" Wiena	" 110.
55.	" de drept	" Pécs	" 94.
56.	Școala super. de fete	" Roma	" 94.
57.	Academia de drept	" Kassa	" 88.
60.	" " "	" Kecskemét	" 73.
65.	" " "	" Eger	" 61.
68.	Teologia ev. reform.	" Bpesta	" 35.

74. Cea mai mică: teologia evanghelică din Wiena cu 22 ascultători.

Intre școalele superioare și akademiile tehnologice primul loc 'l ocupă :

1.	Technica din Berlin	cu 2735	ascul.
2.	" " München	" 1567	" "
3.	" " Zürich	" 1250	" "
4.	" " Wiena	" 1235	" "
5.	" " Boston	" 1181	" "

6	Technica din Budapesta	1149	ascul.
13.	" " Dresda	762	"
31.	" " Graz	—	"
35.	" " Helsingfors	177	"

Dintre înştitutelo agronomice rōdie următoarele date :

1.	Academia agronomică din Berlin	832	asculători,
5.	" " " Wiena	241	"
11	" " " Magyaróvár	136	"
12.	" " " Kol-monostor	110	"
14.	" " " Moskva	109	"
16.	" " " Debrēczen	98	"
18.	" " " Hohenheim	93	"

Ultima este scoala forestială din *Evois*, ear academia de mine din *Selmeczbánya* așa se vede a uitat'o atât opul cât și statistica.

În fine dintre cele 16 înştitute pentru veterinari, primul loc îl ocupă înştitutul din *Madrid*, cu 655 asculători, apoi urmează :

2.	înştitutul din Wiena	619	asculători,
3.	" " Berlin	417	"
4.	" " Kopenhaga	370	"
5.	" " Kazan	332	"
6.	" " Budapesta	331	"
7.	" " München	220	"
10.	" " Neapolea	177	"
11.	" " Dresda	136	"
15.	" " Stuttgart	87	"
16.	" " Utrecht	56	"

Acești numeri vorbesc foarte lămurit și formează o dovadă splendidă că Ungaria ocupă un loc cuvenit în lumea cultă și după înştituțiunile sale culturale. Altcum de seclii de zile e cunoscut poporul maghiar că părătinește, desvoaltă și înmulțește toate acele înştituțiuni cari servesc spre dezvoltarea culturai.

Dr. Farkas Gyalui.

DESPRE ANIMALELE STRĂMOȘILOR MAGHIARI.

În o adunare a medicilor și a naturaliștilor maghiari disertă dl Géza Horváth despre un obiect foarte interesant. Vorbi despre cunoștințele naturale ale maghiarilor străbuni de pre vremea cuceririi patriei și spusă că — după părerea lui — maghiarii numai acele obiecte naturale le-au putut cunoaște la cuprinderea patriei, a căror nume maghiar și are originea dela limbile orientale turcă, ugrică și irane. Din contră, toate acele animale și obiecte a căror numire e de altă origine, le-au cunoscut numai după ocupare aici. Coloman Szily vorbind despre acest obiect ne spune în Természettudományi Közlöny că:

„Maghiarii cari au ocupat patria, au cunoscut toate acele animale, plântă și minerale cari au trăit, s'au prăsit și s'au găsit pre șesurile ce cad dela Caucas spre Nord și pre pusele dintre Volga și Iajk.“

Desvoaltă apoi în un mod foarte interesant cauza din care află cu cale a nu folosi ca motiv decisiv limbistica comparativă, pre cum face Géza Horváth.

El între altele, ne spune că: materialul limbei străbune maghiară a trecut prin multe fasă; o mulțime de cuvinte strămoșești s'au perdut cu totul; z'cala lui Horațiu: „*cadent, que nunc sunt in honore, vocabula.*“

Din suvenirile limbistice știm, că în timpul regelui Zsigmond (va să zică nu înainte cu o mie ci numai cu 500 de ani) aflăm în limba maghiară cuvintele: *b e s e*, *l u p t á n*, *t o r o n t á l*, *z a b á l l ó*, *z o n g o r*, ca numiri de *pasări*. Ce fel de paseri? Azi nime nu ne mai știe spune aceasta.

Tot pre vremea lui Zsigmond li zicea în loc de *kala-pács*: *verő*, în loc de *pióca*: *naulály*, în loc de *kása*: *pép*, în loc de *rabló*: *fosztó* etc.

Cuvintele nouă care au intrat în limba noastră nu numai că s'au naturalizat, ci multe cuvinte vechi, străbune, au şi seos din limbă. Chiar pentru aceea, din limba de azi nu putem, şi nu e ortat a conchide numirile do plânte şi animale antimilenare; căci prea uşor să poate, ba în multe cazuri e nu numai probabil, ci aproape sigur, că animalele şi plântele, pre cari le cunoaştem azi numai după numirile lor imprumutate din limbile vecine, înainte de aceea cu o mie de ani şi-au avut numirile lor maghiare strămoşesti, cari însă de atunci au perit, au dispărut. Pierderea acestor cuvinte fu întru mult ajutorată prin primirea creştinismului, căci ori ce nume care se referea ori reamintea ceva din păgânism, eo ipso trebuia nimicit şi numai în câteva cazuri singuratece s'au putut mântui de perire unele numiri.

Aşa cred e destul de convingibil dovedit, că e foarte greu a face deducţiuni din numirile de azi ale plântelor şi animalelor, la cunoştinţele naturali ale maghiarilor străbuni şi dacă chiar am fi făcut astfel de deducţiuni, nu pot fi nici de cât indestulitoaro, ba cu siguranţă putem afirma că ne due în rătăcire.

Facă câteva eemple:

Pre basa filologiei comparative ajungem la acel rezultat, că maghiarii străbuni, nu au cunoscut; măgariul, pisica, vidra, raţa sălbatică, ţarea, ciocârlanul, piţiguşul, vrabia, porumbul, somnul (pestele), painginul, racul, limbricul, ba nici purecele (deşi trăieau în căstru mobil şi aveau şi câni), etc.

Concedem, că maghiarii în patria lor străbună, în mare parte nu au cunoscut aceste *numiri de animale*; dar nu ne vine a crede că *animalele* mai sus înşirate încă nu le-ar fi cunoscut.

Noi credem că acele animale au trebuit să le fie lor, cunoscute încă în patria lor veche, căci în jurul lor fugeau sburau, innotau, săreau. Ba au avut şi cutare nume străbun maghiar cari însă a dispărut de mult din limba maghiară de azi.

UNGARIA ȘI ESPOZIȚIA DIN PARIS.

E lucru cunoscut că la 1900 în Paris se va ținea expoziție universală la care -- foarte natural -- și Ungaria va lua parte.

În un consiliu de miniștri din luna trecută s'au constătit asupra modalităților că în cari grupe și în ce măsură se particeps Ungaria la expozițiune; ce grupe colective par mai acomodate; e de lipsă formarea de comisiuni provinciale în țară cu privire la această întrebare și în fine în ce mod să se adune obiectele ce vor fi a-se espune?

Sigm. *Falk*, dr. Eug. *Wagner* și Maur. *Gelléri* au arătat -- ca deputații reuniunii generale de industrie, -- că după ce guvernul în ideia a decis participarea Ungariei la expozițiunea din 1900, e consult, ca patria noastră să iee parte în toate grupele și încă în o atare măsură, că dezvoltarea noastră în ramul respectiv se fie cât se poate de perfect. Că ce fel de expoziții colective sunt de lipsă, aceasta numai după închierea însinuărilor e posibil a o enunția; la tot casul însă e aproape sigur că industria de moară, zăchar, spirt de casă, populară numai în formă colectivă ar putea avea înțeles pe deplin. Comisiuni provinciale nu-s de lipsă, după ce aranjarea și esecutarea participărei o va putea efectui și centrul singur. Adunarea obiectelor cari ar fi a se espune e a se asecura din centru pe calea propagandei și a indemnului; ajutorat de cătră acele reuniuni cari cuprind în sinul lor pre respectivele ramuri.

Din încrederea reuniunii generale de economie secretariul *Zoltán Szilassy*, e de părerea că numai acei artiștii și produse pot fi arătați și espuse la această expoziție, cari formează obiect al comerțiului universal, dintre

produsele brute avem foarte puține cu cari putem emula în străinătate, putem zice că numai *fărina, orzul, grâul*, sunt acele, cu cari putem păși la emulare; am avea afară de aceasta articli industriali de casă speciali. În expoziția de vite numai cu cai și berbeci îngrășați am putea lua parte. Obiectele ar fi a să aduna la Budapesta și de aici a să espeda la expoziție.

Acesta e rezultatul principal al consiliului ținut în respectul acesta.

DR. GREGORIU SILAȘI.

Doctor de Sânta Teologie, Doctor onorar de filosofie, fost vicerector la seminariul „S-ta Barbara“ din Viena, profesor p. o. pentru limba și literatura română la universitatea „Francisc Iosif“ din Cluș, membru onorar al Academiei-Române din București, membru al „Asociațiunii Transilvane pentru literatura română și cultura poporul român,“ protopop onorar și asesor consistorial în archidieceasa gr. cath. de Alba-Iulia și Făgăraș, director executiv al institutului de credit și economii „Economul“ din Cluș președinte și membru al mai multor societăți și reuniuni culturale și de bine facere, a răpusat după un morb îndelungat în Năsăud la 17 Ianuarie 1897 st. n. în etate de 61 ani. Rămășițele pământești ale defunctului s'au așezat spre eterna odihnă în 29 Ianuarie 1897, la 1 oară p. m. în cimiterul gr. cath. din Năsăud.

BIBLIOGRAFIE.

— Cărți ungurești. —

Dr. Jancsó Benedek: *A román nemzetiségítörékvéséskörténete és jelenlegi állapota.* I. kötet, Budap st, Lampel Robert (Wodianer F. és fiai). Ára 6 frt.

Despre cartea mult valoroasă a dl. Jancsó, vorbim în Magyar-Román Szemle, numărul de față, mai pe larg. E de dorit ca să fiă bine primită de tot românul care lubește mai mult adevărul, decât ipotezele basate din mândrie națională pe fundament de năsip. În cartea dlui Jancsó — pre cum zice românul — dreptatea ese ca untul-de-lemn d'asupra apei.

Dr. Réthy László: *Romanismul în Iliric.* Sub acest titlu s'a cetit o disertațiune bine primită în ședința dela 7 decz. 1896 a Academiei ungare de știință, ca discurs de recepțiune. S'a tradus și edat și pre românește de:

Ioan Costea, sub titlul „Deslegarea ceștiunei originei Românilor. Budapest, 1896. Din lucrarea dlui Réthy vom da un estras

Radvánszky Béla: *Magyar-családi élet és háztartás a XVI. és XVII. században.* (Viața familiară și economia casnică ungară în seclii XVI. XVII.) Budapest, 1896. I. kötet.

Dr. Simonyi Zsigmond: *A magyar nyelv.* (Limba ungurească.) A művelt közönségnek (pentru publicul cult) II. tomuri. Partea I. se ocupă cu viața limbii, a II-a cu construcțiunea.

Szarvas Gábor și Simonyi Zsigmond: *Magyar nyelvtörténeti szótár.* Budapest. I—III. tomuri. Din dicționarul de mare importanță a apărut broșura ultimă. Prețul operei 12. fl.

Dr. Szinnyei József: *Magyar Télijszótár.* Prețul unei broșuri 1 fl. Pentru noi românii opera lui Szinnyei e prețioasă din punct de vedere, că elementele românești împrumutate de limba ungară sunt arătate în numer de 2—3 sute, fără parțialitate.

Szilágyi Sándor: *Az Erdélyi országgyűlési Emlékek.* tom. XIX. (Monuminte dietale ale Transilvaniei). Tomul de față cuprinde actele referitoare la anii 1686—1688.

Dr. Hankó János: *Székelyföld.* Constă din 350 pagine, cu ilustrațiuni. Cuprinde descrierea Secuimeii. Prețul 3 fl. 50 cr.

Dr. Lederer Abraham: *Állam és iskola* (Stat și școală). Bpest 1896.

Deák Gyula: *A mármarosmegyei tankerületi általános tanító-egyesület 25 éves története.* M.-Sziget, 1896.

Erdélyi Múzeum. Sub acest titlu apare în Cluș, (redactor Dr. Ludovic Szádeczky; prețul pe an 3 fl.) o revistă mult bogată. Publică multe acte și lucrări referitoare la trecutul românilor. În asta revistă vözură lumină toate lucrările scrise în limba ungară de mult regretatul Dr. Gregoriu Szilágyi, fost profesor la Universitatea din Cluș.